

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2022

Petra Jahnová

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra pomocných věd historických a archivnictví

**Koželuzi a koželužství v Třeběhovicích pod Orebem
a jejich přínos k rozvoji města**

Bakalářská práce

Autor: Petra Jahnová
Studijní program: B0222A120001
Studijní obor: Historické vědy – specializace Archivnictví
Forma studia: kombinovaná
Vedoucí práce: Mgr. Martina Bolom-Kotari, Ph.D.

Hradec Králové 2022

Zadání bakalářské práce

Autor: Petra Jahnová

Studium: F19BK0005

Studijní program: B0222A120001 Historické vědy

Studijní obor: Archivnictví

Název bakalářské práce: **Koželuži a koželužství v Třebechovicích pod Orebem a jejich přínos k rozvoji města**

Název bakalářské práce AJ: Tanners and tanneries in Třebechovice pod Orebem and their contribution to the development of the town

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tématem bakalářské práce je historie koželužství v Třebechovicích pod Orebem, od počátků řemesla až do roku 1948. Cílem práce je zdokumentovat továrny na zpracování kůže, jejich majitele a zmapovat jejich vliv na život ve městě. Především majitelé továren se aktivně do chodu města zapojili a přispěli k jeho rozvoji ve 30. letech 20. století.

Prameny:

Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem (1552–1957)

Státní oblastní archiv v Zámku, fond Bratří Vitouškové, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948)

Státní oblastní archiv v Zámku, Adalbert Riedel, továrna na kůže a kožené zboží, Třebechovice pod Orebem (1838–1949)

Státní oblastní archiv v Zámku, Antonín Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1860–1950)

Státní oblastní archiv v Zámku, František Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1921–1948)

Literatura:

HOFMANOVÁ, Miroslava a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004

HLUBÍNSKÝ, Silva, *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 1947

SKŘIVAN František, *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem

KOLEŠ Vilém, *Vlastivědný sborníček pro Třebechovice a okolí č.1 - 35, 1929 – 1941*, Třebechovice pod Orebem

Zadávací pracoviště: Katedra pomocných věd historických a archivnictví,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Martina Bolom Kotari, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Jana Vojtíšková, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 21.12.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucí bakalářské práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Třebchovicích 7.7.2022

Petra Jahnová

Poděkování

Na tomto místě bych moc ráda poděkovala Mgr. Martině Bolom-Kotari, Ph.D. za vedení bakalářské práce. Za její cenné rady, trpělivost, podporu a čas, který mi věnovala. Dále děkuji pracovníkům Státního oblastního archivu v Hradci Králové a Státního okresního archivu v Hradci Králové. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině za podporu během studia.

Anotace

JAHNOVÁ, Petra, *Koželuzi a koželužství v Třebechovicích pod Orebem a jejich přínos k rozvoji města*, Hradec Králové, Filozofická fakulta Univerzita Hradec Králové 2022.

Bakalářská práce se zabývá historií koželužství v Třebechovicích pod Orebem od počátků řemesla až do roku 1948, kdy došlo ke znárodnění soukromých továren. Dokumentuje vznik koželužen, jejich přeměnu z malých dílen na prosperující továrny. Druhá část práce se zaměřuje na vliv jednotlivých majitelů továren na život ve městě a jeho správu, především ve 30. letech 20. století.

Klíčová slova: Třebechovice pod Orebem, koželužna, kůže, Vitoušek, Kreitner, Hladík, Riedel, Kauder, Freund, Burdych.

Annotation

JAHNOVÁ, Petra, *Tanners and tanneries in Třebechovice pod Orebem and their contribution to the development of the town*, Hradec Králové, Philosophical faculty, University of Hradec Králové 2022.

This bachelor thesis deals with the history of tanning in Třebechovice pod Orebem from the very beginning of this craft to 1948 when privately-controlled factories became nationalized. Further, the origin and the development of tanneries from smaller workshops to prosperous factories is described. The second part of the thesis focuses on the impact of individual owners of tanning factories, and on the city and its administration (mainly in 30s of the 20th century) as well.

Key words: Třebechovice pod Orebem, tannery, leather, Vitoušek, Kreitner, Hladík, Riedel, Kauder, Freund, Burdych.

Obsah

Seznam použitých zkratek	9
Úvod	10
1. Třebechovice pod Orebem.....	12
2. Historie koželužství	14
2.1. Technologie ručního zpracování kůží.....	17
3. Počátky koželužství v Třebechovicích pod Orebem	19
4. Továrna na usně v Třebechovicích bratří Vitoušků.....	21
4.1 Vznik Vitouškovy koželužny	21
4.2 Období od vzniku ČSR do roku 1939	23
4.3 Období druhé světové války	26
4.4 Péče o zaměstnance	27
4.5 Zahraniční obchod	28
4.6 Požáry	28
5. David Kreitner a synové, koželužství a obchod kůžemi, Třebechovice pod Orebem	29
5.1 Vznik Kreitnerovy koželužny.....	29
5.2 Období druhé světové války	32
5.3 Požáry	33
5.4 Vyznamenaný dělník Kreitnerovy továrny	34
6. Antonín Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem	35
7. František Hladík, továrna na kůže. Třebechovice pod Orebem	38
8. Továrny na kožené zboží v Třebechovicích pod Orebem	40
8.1 Kauder a Frankl, továrna na kůže a kožené zboží	40
8.2 Gustav Freund, výroba galanterie.....	41
8.3 Jaroslav Burdych, továrna na kožené zboží.....	41
9. Přínos majitelů koželužských továren na rozvoj města Třebechovice pod Orebem ..	43
9.1 Rudolf Vitoušek – osobnost československého koželužství	45
9.2 Rudolf Vitoušek a Třebechovice pod Orebem	48
10. Výstava – Od kůže až po kabelku	52
Závěr	53
Seznam použitých pramenů a literatury	55
Seznam příloh	59

Seznam použitých zkratk

č. k. – číslo katastru

čp. – číslo popisné

HK – Hradec Králové

inv. č. – inventární číslo

kart. – karton

Komora – Obchodní a živnostenská komora

n. p. – národní podnik

OŽK – Obchodní a živnostenská komora

SOkA HK – Státní okresní archiv v Hradci Králové

SOA HK – Státní oblastní archiv v Hradci Králové

TMB – Třebechovické muzeum betlémů

Ústředna – Ústřední poradna pro český průmysl, obchod a živnosti pro interesenty z obvodu Obchodní a živnostenské komory Liberec

Úvod

Třebechovice pod Orebem byly po dvě století městem, které bylo spojeno s koželužskou výrobou. Ovšem historie koželužství v Třebechovicích nebyla doposud komplexně zpracována. Objevují se pouze dílčí informace v literatuře, která se většinou zabývá celkově historií města. Nejucelenější přehled poskytuje publikace Třebechovice pod Orebem, která vyšla v roce 2004.¹ Zde jsou uvedeny základní informace k jednotlivým koželužnám. I ve starší literatuře se objevují dílčí informace o koželužnách a koželuzích, kteří působili ve městě. Koželuhy zmiňuje Antonín Flesar, Ludvík Domečka, Silva Hlubínský a Vilém Koleč, který po dobu dvanácti let vydával sborník Staré Třebechovice.²

Nejcennějším zdrojem informací byly archivní fondy jednotlivých továren, které se nacházejí ve Státním oblastním archivu v Hradci Králové. Jsou zde čtyři archivní fondy koželužských továren – Adalbert Riedel, Bratří Vitouškové, Antonín Hladík a František Hladík.³ První dva fondy obsahují dokumentaci o firmách, která je rozsáhlá, ovšem v některých oblastech mezerovitá. Především dokumenty k počátkům obou koželužen téměř chybí. Další dva fondy jsou svým obsahem jen torzem dokumentace obou firem. Pro získání dalších informací jsem využila archivní fond města Třebechovice pod Orebem, především pak nejstarší kroniku, která častokrát dokázala doplnit chybějící informace o vznikajících koželužnách.⁴ Kronika je psána od roku 1836, ale popisuje i dřívější události, včetně prepisů privilegií a dalších listin. Oslovila jsem i potomky továrníků, především rodinu Vitouškových. Poskytlí mi dokumenty, fotografie a audionahrávky z jejich rodinného archivu. Využila jsem i sbírkový fond Třebechovického muzea betlémů, které spravuje městské sbírky.

¹ Miroslava HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004.

² Antonín FLESAR, *Poznámky o faře Třebechovické*, Hradec Králové 1865; Ludvík DOMEČKA, *Královéhradecko, Místopis soudního okresu královéhradeckého*, Hradec Králové 1928; Silva HLUBÍNSKÝ, *Třebechovice pod Orebem: město vlasteneckých buditelů, místopisná turistická příručka*, Třebechovice pod Orebem 1947; Vilém KOLEŠ, *Staré Třebechovice – vlastivědný sborníček pro Třebechovice a okolí č. 1–35, 1929–1941*, Třebechovice pod Orebem.

³ SOA Hradec Králové, fond Bratří Vitouškové, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948); SOA Hradec Králové, fond Adalbert Riedel, továrna na kůže a kožené zboží, Třebechovice pod Orebem (1838–1949); SOA Hradec Králové, fond Antonín Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1860–1950); SOA Hradec Králové, fond František Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1921–1948).

⁴ SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem.

SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134.

Úvodní část bakalářské práce seznamuje s dějinami města Třebechovic pod Orebem. Následující kapitola se věnuje obecné historii koželužství, dále vzniku a vývoji tohoto řemesla v Čechách. Seznamuje s technologií zpracování kůží, s terminologií a fungováním cechů. Dále se již zaměřuje na počátky koželužství v Třebechovicích pod Orebem.

Hlavní část bakalářské práce jsem rozdělila na dvě linie. První popisuje čtyři největší koželužny ve městě od doby vzniku, přes proměnu v prosperující továrny, až po znárodnění v roce 1948, kdy byly všechny sjednoceny pod jeden závod. Druhá linie se zabývá vlivem továrníků na chod města. Mnozí z nich se zapojili do veřejného života a správy města. Nejvýznamnějším z nich byl Rudolf Vitoušek, který působil jako starosta města v letech 1928–1944 a přeměnil město na moderní průmyslové a kulturní středisko. Osobnost Rudolfa Vitouška jsem sledovala podrobněji, neboť byl úzce spjat s koželužským průmyslem na celostátní úrovni. Působil jako předseda Obchodní živnostenské komory v Hradci Králové, byl předsedou Hospodářské skupiny celého koželužského oboru a zastával mnoho dalších funkcí.

Své poznatky jsem uplatnila i prakticky při realizaci výstavy, která se pod názvem Od kůže až po kabelku konala v Třebechovickém muzeu betlémů od 29. dubna do 25. září 2022. Jejím cílem bylo ucelenou formou představit koželužské řemeslo v Třebechovicích pod Orebem. Osnova výstavy a podrobnosti k realizaci jsou uvedeny v závěru práce.

1. Třebechovice pod Orebem

Třebechovice pod Orebem se nacházejí 13 km východně od Hradce Králové v podhůří Orlických hor. Městem protéká řeka Dědina, která se nedaleko města vlévá do Orlice. Podle pověsti na pravém břehu Dědiny založili osadu lidé vedeni Třebochem a název osady Třebechovice byl odvozen od jejího zakladatele. Dodnes tato část města nese označení Staré Město. Význam Třebechovic vzrůstal od 2. poloviny 13. století, kdy se rozšiřovalo osídlení podél řeky Orlice a do podhůří Orlických hor. Komunikace procházející Třebechovicemi, především most přes řeku Dědinu, byly důležitou spojnici do nově kolonizovaných oblastí.⁵ Bylo založeno sídliště městského typu na levém břehu Dědiny, které podle mostu dostalo název Vysoký most – latinsky Altus Pons. Němečtí obyvatelé od 14. století používali název Hohenbruck.

První písemná zpráva o městě pochází z roku 1358, kdy byla patronkou zdejšího kostela a zřejmě i majitelkou Třebechovic Markéta, vdova po Hynku Hlaváčovi I. z Dubé.⁶ Komu patřily Třebechovice do 14. století, není známo. Hynek Hlaváč z Dubé zde nechal vystavět tvrz a jeho rodu patřilo město až do roku 1450.⁷

Na počátku husitských válek, v roce 1419, shromáždil příznivec husitství kněz Ambrož věřící na vrchu Vinice u Třebechovic. Shromáždění přejmenovalo vrch na Oreb⁸ a sebe pojmenovali orebité. V dubnu následujícího roku bojeschopná jednotka orebitů, kterou vedl Hynek Krušina z Lichtenburka, táhla na pomoc Praze ohrožené křížovou výpravou.

Dalším pánem Třebechovic se v roce 1450 stal Přibík Kroměšín z Březovic, jehož dcera Johanka z Březovic se provdala za Mikuláše Trčku z Lípy staršího.⁹ Po dobu, kdy bylo město v držení rodu Trčků,¹⁰ se hospodářsky povzneslo. Bohatí měšťané stavěli nákladnější domy, rozvíjela se řemesla a cechům byla udělována nejrůznější privilegia. Jaroslav Trčka daroval městu les Bor, zřídil špitál, udělil obyvatelům svobodu, aby si sami volili církevního správce, a osvobodil je od všech robot. Město mělo pivovar, mlýn,

⁵ František MUSIL, *K nejstarším dějinám Třebechovic pod Orebem*, in: Sborník k 650. výročí první písemné zmínky o Třebechovicích pod Orebem, Třebechovice pod Orebem 2008, s. 13.

⁶ *Tamtéž*, s. 13.

⁷ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého, díl druhý Hradecko*, Praha 1883, s. 68.

⁸ Oreb – biblická hora, u které se Mojžíšovi zjevil v hořícím keři Hospodin.

⁹ Miroslava HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 13.

¹⁰ Trčkům město patřilo v období 1496–1634. V roce 1496 prodala Johanka z Březovic město Mikuláši Trčkovi z Lípy mladšímu. V roce 1634 byl Trčkům zkonfiskován majetek.

Miroslava HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 13.

soukenickou valchu, bělidlo, obecní dvůr, výheň, váhu a v Jeníkovcích cihelnu. V roce 1598 byla otevřena nová radnice.¹¹

Po letech prosperity přišlo nelehké období 17. století. Za třicetileté války bylo město vykořisťováno vojáky a finančně zatíženo pokutou, kterou mu udělil Rudolf Trčka za podporu vzpoury poddaných opočenského panství v roce 1628. V druhé polovině 17. století bylo město několikrát postiženo velkými požáry a v roce 1680 morem. Toho roku zemřela třetina obyvatel.¹²

Za třicetileté války došlo ke změně majitele. Po nástupu Habsburků na český trůn nastala rekatolizace, které nebyla ušetřena ani česká nekatolická šlechta. Majetek Trčků byl zkonfiskován a v roce 1635 se novými pány Třebechovic stali bratři Jeroným a Rudolf Colloredové, kteří toto panství dostali darem od císaře Ferdinanda II.¹³

Ani v 18. století se hospodářská situace města nezlepšila. V období pruských válek Třebechovicemi prošlo císařské i pruské vojsko, které si žádalo potraviny, obživu pro koně, ubytování a péči o raněné.

Lepší časy nastaly až počátkem 19. století. Město se začalo pomalu kulturně a společensky rozvíjet. V roce 1816 byly prvně uspořádány Slavnosti vlídnosti a lásky, setkání významných třebechovických rodáků z celého rakouského soustátí.¹⁴ Účastníci zavzpomínali na mladá léta strávená ve zdejším rodišti, hodovali, poslouchali hudbu, účastnili se bohoslužeb a vycházek do okolí. Slavnosti vlídnosti a lásky měly jen lokální charakter, nejednalo se o shromáždění na podporu národního obrození, ale pro město byly významným počinem v kulturním rozvoji.

Roku 1849 Třebechovice přestaly být poddaným městem opočenské vrchnosti a staly se městem svobodným. To vedlo k rozvoji města v oblasti průmyslu, obchodu a kultury. Od druhé poloviny 19. století zde začaly vznikat nejrůznější spolky (pěvecký spolek Oreb a Libuše, Sokol, Občanská beseda, hasičský sbor a další), rostla ekonomika a podnikání. Tomu napomohl rozvoj techniky, vzdělanosti, školství a politického života. Město se začalo rychle rozvíjet a na počátku 20. století získalo charakter průmyslového města.

¹¹ Jan KABAŠTA, *Třebechovický Proboštův betlém*, Třebechovice pod Orebem, s. 3.

¹² Tamtéž, s. 3.

¹³ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého, díl druhý Hradecko*, Praha 1883, s. 55.

¹⁴ Miroslava HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 13.

2. Historie koželužství

Koželužství je jedno z nejstarších řemesel. Již v pravěku lidé plně využívali ulovená zvířata. Maso jim bylo potravou a kůže posloužila jako primitivní oděv. Stejně jako u zvířat udržovala jejich tělesnou teplotu. Lidé postupně přicházeli na další a další využití kůže, která se stala ideálním materiálem pro výrobu předmětů každodenní potřeby.

Zpočátku se kůže pravděpodobně nijak nekonzervovala, jedinou úpravou bylo žvýkání, kterým se kůže měkčila. Aby si tento materiál uchoval své vlastnosti, bylo třeba kůži zpracovat a tím prodloužit její životnost. Pokud kůže nebyla zpracována, mohlo dojít v suchém prostředí k jejímu vysychání, tvrdnutí a křehnutí. Naopak ve vlhkém prostředí kůže rychle hnila. Nejstarším způsobem zpracování kůži bylo nechat na ně působit kouř a zapracovat roztavený tuk. Kůže se nechávaly vysychat na slunci a vtíral se do nich roztavený tuk z ulovených zvířat. Kouř se využíval k rychlejšímu sušení kůže a zabraňoval hnilobě.¹⁵ Jak dokazují historické objevy, všechny národy znaly nějaký způsob úpravy a vydělávání kůží.¹⁶

V římských dobách již bylo zpracování kůží specializovaným řemeslem a postupně se zdokonalovalo. V Pompejích byla nalezena téměř zachovalá koželužna i s nástroji.¹⁷ Kůže se staly součástí výměnného obchodu, a dokonce i platidlem.

O evropském koželužství tzv. barbarských národů se nedochovalo mnoho zpráv ani hmotné doklady. Zprávy Římanů však uváděly, že se tyto kmeny oblékaly do kožešin, musely tedy ovládat technologie zpracování kůží a kožešin. Z archeologických nálezů nemáme vzhledem k jejich omezené životnosti mnoho dokladů o kožených výrobcích. Ovšem na používání výrobků z kůže poukazují nálezy typu – přezky, kovová nákončí, třmeny, železná udidla atd.¹⁸

Zpracování kožešin bylo doménou slovanských národů. Zpracovávalo se nejčastěji ovčí rouno, neboť divoká zvěř v lesích se postupně stávala majetkem feudálů. Lesy byly bohaté na množství druhů zvěře – medvědy, vlky, lišky, kuny, veverky,

¹⁵ Ferdinand KOPECKÝ – Václav KUBELKA, *Koželužství – Surová kůže a její zpracování na holimu, díl první*, Brno 1919, s. 2.

¹⁶ Olga FLORIÁNOVÁ, *Kůže – zpracování a výroba*, Praha 2005, s. 11.

¹⁷ Milan MRAZÍK a kol., *Koželužství*, Praha 1976, s. 25.

¹⁸ Olga FLORIÁNOVÁ, *Kůže – zpracování a výroba*, Praha 2005, s. 12.

hranostaje, vydry a bobry. Kůže a kožešiny se staly vzácným obchodním artiklem a vyvážely se do jižních států.¹⁹

Úprava kůže byla domácí prací, neboť každý lovec nebo rolník si pro svou potřebu vyráběl useň²⁰ sám. Ke specializaci došlo až ve středověku. Větší rozmach kožené výroby nastal již v 6. – 10. století, lidé se zabývali výrobou jednoho druhu zboží, ale výrobek si připravovali sami od přípravy usní až po finální produkt. Postupně docházelo ke specializaci výroby. První historické zmínky o sedlářích pochází z 10. – 12. století, koželuzi a kožešníci se objevili v 11. století.²¹

Počátky koželužského řemesla u nás lze datovat na konec 13. století.²² Koželužství se mohl věnovat jen ten, kdo měl dostatečný finanční kapitál, neboť cena surovin byla vysoká. Zpracování kůže bylo časově náročné a finanční odměna se dostavila až po delší době. Koželuzi a řemeslníci zpracovávající kůže, stejně jako všechna ostatní řemesla, se začali shromažďovat do bratrstev, která fungovala na dobrovolnosti, bez dalších povinností. Spojovala je především společná pokladna, která sloužila k financování společných výdajů a pro potřeby finanční pomoci pro členy v nouzi. Postupem času přešla bratrstva do podoby cechů, které již měly svoji samosprávu. Vrcholným orgánem bylo cechovní shromáždění, ve kterém zasedali především mistři. Volili ze svých řad cechmistra, který musel být potvrzen purkmistrem nebo jiným zástupcem města. Cechmistři udržovali pořádek, starali se o cechovní pokladnici, ve které byly uloženy peníze, účty, tovaryšské a učňovské listy, cechovní listiny, pečeti, cechovní výsady a řády, konvice, džbány a další cennosti.²³ Cechy se řídily artikuly, které jim určovaly mnoho povinností, na druhou stranu poskytovaly spravedlivý systém rozdělování zakázek, ochranu před konkurencí a další výhody.

Mistrovské právo bylo pouze pro měšťany, nový mistr musel projít zkouškou a zaplatit poplatky. Funkce mistra se dědila z otce na syna. Továři se u mistra učili tři roky a jejich výhodou bylo, že nemuseli na vojnu.²⁴ Jakmile se učeň stal tovaryšem, bylo jeho povinností vydat se na vandr. Putoval od koželužny ke koželužně a získával potřebné

¹⁹ Olga FLORIÁNOVÁ, *Kůže – zpracování a výroba*, Praha 2005, s. 12.

²⁰ Useň je zpracovaná kůže – zbavená srsti a vyčiněná pomocí tříslovin nebo od konce 19. století vyčiněná solemi chromu.

²¹ Olga FLORIÁNOVÁ, *Kůže – zpracování a výroba*, Praha 2005, s. 13.

²² *Tamtéž*, s. 68.

²³ Jaroslav KOCOUREK – Marek PODHORSKÝ, *Stará řemesla*, Olomouc 2017, s. 16.

²⁴ Olga FLORIÁNOVÁ, *Kůže – zpracování a výroba*, Praha 2005, s. 69.

zkušenosti. Místa jeho praxe se společně s hodnocením od mistra zapisovala do vandrovní knížky.

Po třicetileté válce bylo koželužské řemeslo v útlumu, opětovný rozvoj nastal až v 17. století, kdy také došlo k zakládání panských koželužen. Vrchnost koželužny pronajímala a ty se často dostávaly do rukou židů, kteří začali být pro koželuhy velkou konkurencí, neboť nebyli svazováni cechovními pravidly. Židé mohli svoji živnost bez ohledu na cechovní limity plně rozvíjet. Začali zavádět nové technologie, dílny přecházely v manufaktury a zaváděním mechanizace se měnily v továrny.²⁵

Rozvoji koželužského řemesla bránila striktní pravidla cechů. Jejich zrušením v roce 1859 došlo k modernizaci výroby. Do té byly okolo roku 1880 zavedeny výrobní stroje, díky nimž přešel koželužský průmysl z rukodělného na tovární. Modernizace stála ovšem za zánikem některých malých koželužen, které se nedokázaly přizpůsobit novým technologiím a jejich staré provozy nevyhovovaly hygienickým normám. Často se potýkaly s problémem odvodu odpadních vod, které vznikaly při výrobě usní. Jiné řemeslné koželužské dílny se postupně rozvinuly na továrny zaměstnávající vyšší počty dělníků. Mezníkem ve zpracování kůže bylo zavedení chemických technologií. V druhé polovině 19. století byla uvedena do provozu technologie chromočinění,²⁶ která výrazně zkrátila dobu vydělávání kůže. To, co dříve trvalo týdny až měsíce, bylo možné zkrátit na pouhé hodiny. Za pokrokem koželužství v 19. století tedy stojí chemie a strojní mechanizace.

Po vzniku Československa zůstalo na našem území okolo 60 % celkového průmyslu Rakouska-Uherska, neboť ve druhé polovině 19. století byl průmysl soustředěn především do Čech. Ovšem průmysl dodával zboží výhradně pro domácí trh habsburské říše. Zahraniční obchod byl minimální. To se změnilo po osamostatnění republiky, neboť dosavadní odbytiště se změnila v zahraniční trh.²⁷

Za první republiky bylo na našem území okolo sta koželužských továren a jen malý počet dílen.²⁸ Největší koncentrace koželužen byla ve východních Čechách v Hradci Králové, Jaroměři, Třeběchovicích pod Orebem, České Skalici, Týništi nad Orlicí. Druhým střediskem bylo Brno a okolí, dále Třebíč, Velké Meziříčí a Zlín.²⁹

²⁵ Olga FLORIÁNOVÁ, *Kůže – zpracování a výroba*, Praha 2005, s. 69.

²⁶ Kůže se vyčiňovala pomocí síranu chromitého.

²⁷ Josef FALTUS – Václav PRŮCHA, *Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století*, Praha 2003, s. 51.

²⁸ Václav KUBELKA, *Kůže jako surovina průmyslová*, Brno 1948, s. 31.

²⁹ *Tamtéž*, s. 32.

2.1. Technologie ručního zpracování kůží

Postup zpracování kůží se neměnil celá staletí, až v 19. století se začaly zdokonalovat technologie s využitím průmyslové chemie. Do té doby se kůže zpracovávala podle starodávných postupů. Stažená kůže se musela ihned zpracovat nebo zakonzervovat, aby se zabránilo hnilobným a rozkladným procesům. Konzervace se prováděla sušením, chlazením nebo konzervací solí.

Následně se kůže namočila do vody, aby se zbavila nečistot a konzervačních látek. Tento proces, kterému se říkalo námok, trval asi týden a potom se kůže den nebo dva namáčela v čisté vodě. Pokud byla koželužna v blízkosti tekoucí vody, ponořily se kůže připevněné na kůlech přímo do řeky.

Kůže zbavená nečistot se loužila, aby bylo možné snadno odstranit chlupy. Loužila se v roztoku vody a lidské moči, do kterého se přidávalo morušové listí. Tento způsob se používal až do počátku 19. století. Moč se získávala po hospodách a místech, kde byly pro močení připraveny speciální nádoby, kterým se říkalo „chcáče“. V těchto nádobách se moč přinášela do koželužen, které kvůli tomuto roztoku nesmírně zapáchaly. Počátkem 19. století se dočasně přešlo na výluh z popela a později na loužení ve vápenné vodě.³⁰

Poté se kůže opět musela důkladně propláchnout čistou vodou. Položila se na koželužskou kozu neboli špalek a pomocí speciálního prohnutého nože se zbavila chlupů a pigmentů. Následovala operace, které se říkalo mízdření. Kůže se položila na koželužský špalek, ale tentokrát rubovou stranou, a odstranilo se podkožní vazivo, zbytky svalů a blan. Odkrájený odpad se nazýval klišovka a ta se vysušená dodávala vaříčům klišu. Telecí klišovka se používala k výrobě jedlé želatiny.³¹

Kůže zbavená mázdry se opět na den ponořila do vody. Potom se položila na špalek a pomocí omýkací kosal se zbavovala podrostu, který zbyl po chlupcích. Tento proces se označoval jako omýkání. Silnou kůži bylo potřeba ztenčit, odříznout ostrým nožem pás kůže, kterému se říkalo štípenka. Ta se dále využívala jako plnohodnotný materiál.

Při výrobě měkkých usní se používalo moření, při kterém se zbavovala kůže nežádoucích látek. Až do konce 19. století se mořilo pomocí slepičího, holubího nebo

³⁰ Olga FLORIÁNOVÁ, *Kůže – zpracování a výroba*, Praha 2005, s. 78.

³¹ *Tamtéž*, s. 79.

psího trusu. Proto koželužny často chovaly drůbež, popřípadě trus získávaly sběrem. Na konci 19. století došlo ke zvratu. Bylo objeveno, že trus lze nahradit extraktem z telecích, hovězích a vepřových žláz slinivky břišní.³²

Následovala nejdůležitější fáze zpracování kůže – činění. Takto připravená kůže (holína) se vkládala do činících jam s roztokem třísla, od nejslabší koncentrace po nejsilnější. Roztok třísla se připravil vyluhováním rozdrčené kůry stromů ve vodě. Nej kvalitnější byla dubová kůra, nejvíce se používala smrková kůra, dále také modřínová, březová, buková atd. V první lázni se kůže ponechala asi měsíc a muselo se s ní pravidelně pohybovat. Potom byly kůže přesouvány do dalších jam s vyšší koncentrací. Vyčiněné kůže, které se již nazývaly usně, se nechaly okapat a poté se napouštěly emulzí rybího tuku a loje. Následovalo sušení, při kterém se opět změkčovalo tukem. Hotová useň byla světle hnědá nebo rudá, dále se mohla ještě barvit přírodními prostředky.

Tento časově velice náročný postup prošel od konce 19. století inovacemi. Doba námoku se zkrátila použitím mechanického nebo chemického způsobu urychlení. Loužení se provádělo ve vápenné vodě, mořilo se výtažkem ze žláz slinivky břišní. Mechanizovaly se i procesy odchlupení, mízdření, omýkání, štípání a ořezávání kůže. V továrnách se využívaly koželužské hašple a otočné sudy.³³ Velkým pokrokem bylo zavedení chromočinění, při kterém se kůže vyčiňovaly za působení chromitých solí. Doba chromočinění se zkrátila na dny až hodiny.

³² Olga FLORIÁNOVÁ, *Kůže – zpracování a výroba*, Praha 2005, s. 80.

³³ Koželužská hašple je otevřená nádoba s půlkulatým dnem. V horní části je umístěn otočný lopatkový buben. Koželužský sud je válcovitá ležatá nádoba, která se otáčí okolo své osy. Uvnitř válce jsou výstupky, které umožňují pohyb a prohnětení kůže; Anton BLAŽEJ a kol., *Technologie kůže a kožešin*, Praha 1984, s. 152.

3. Počátky koželužství v Třebechovicích pod Orebem

Město Třebechovice bylo od svého vzniku v polovině 14. století spojeno s řemeslnou výrobou. Tak jako v jiných městech i zde se řemeslníci sdružovali do bratrstev, které se později vyvinuly v cechy. Kdy přesně ve městě vznikla bratrstva, není známo. Nejstarší písemné doklady o existenci cechů pocházejí z počátku 16. století, kdy Mikuláš Trčka udělil v roce 1502 privilegium cechu řezníků. V privilegiu se uvádí, jakými pravidly se museli řídit příslušníci cechu, kteří přicházeli do styku se zvířecí kůží.³⁴ Z toho by se dalo usuzovat, že ve městě působil koželuh nebo koželuzi.

V nejstarších seznamech obyvatel z 15. a 16. století se objevuje jméno Václav Koželuh. Jména se zpravidla dávala podle řemesla, které dotyčný vykonával. Pokud tedy nebyl sám Václav koželuhem, získal jméno po předcích, kteří se tomuto řemeslu věnovali.³⁵

V roce 1598 existovalo v Třebechovicích celkem pět cechů: řeznický, tkalcovský, ševcovský, krejčovský a rozličných řemesel. Koželuzi neměli svůj samostatný cech, ale sdružovali se do cechu rozličných řemesel. Z výpisu z urbáře opočenského panství vyplývá, že v roce 1598 se nacházeli v cechu rozličných řemesel i koželuzi, neboť stejně jako pekaři, hrnčíři a ševci platili na sv. Jiří vrchnosti úrok sedm grošů.³⁶ V roce 1830 jsou v cechu evidováni tři koželuzi a dva jircháři.³⁷

V roce 1859 byly cechy zrušeny a byla vyhlášena úplná svoboda živnostenského podnikání. Cechy se přeměnily v dobrovolné živnostenské spolky. V Třebechovicích působil Živnostenský spolek rozličných řemesel a dalších pět spolků. I nadále se dodržovaly některé cechovní tradice, např. si spolky pořizovaly nové prapory. V kronice města je popsána slavnost svěcení dvou praporů živnostenských spolků – rozličných řemesel a ševcovského z roku 1869. V průvodu šli zastupitelé města, matky a kmotry praporů, jako praporečník rozlišných řemesel nesl nový prapor spolku koželuh Vincenc (Čeněk) Vitoušek. V průvodu byli i čtyři koželuzi z továrny Davida Kreitnera ze Starého Města, kteří oblékli koželužský kroj a v rukou nesli tradiční koželužské nástroje.³⁸

³⁴ Miroslava HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 67.

³⁵ *Tamtéž*, s. 67.

³⁶ Antonín FLESAR, *Poznámky o faře třebechovické*, Hradec Králové 1865, s. 53.

³⁷ Ludvík DOMEČKA, *Královéhradecko, Místopis soudního okresu královéhradeckého*, Hradec Králové 1928, s. 310.

³⁸ SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 353.

Novela živnostenského zákona z roku 1883 ukončila dobrovolnost živnostenských spolků a zavedla povinnost sdružování řemesel do společenstev. Ve městě se tedy setkáváme se třemi společenstvy – obchodníků a potravinářů, oděvníků a rozličných řemesel. V roce 1885 mělo společenstvo šedesát tři členů, z toho jednoho jircháře a jednoho koželuha. Dělníci a tovaryši se sdružovali do spolku pomocníků, zde jsou uvedeni tři koželuzi.³⁹ Společenstva zanikla v roce 1941. Kreitnerova koželužská továrna měla své vlastní společenstvo. Domnívám se, že to mohlo být tím, že jako židé nemohli být dříve členy cechů, proto i nyní fungovali samostatně.

³⁹ SOkA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 533.

4. Továrna na usně v Třebechovicích bratří Vitoušků

4.1 Vznik Vitouškovy koželužny

Na konci 18. století se v pramenech objevuje mistr koželuh Josef Doležal, který měl v Třebechovicích koželužnu za krytým mostem.⁴⁰ Zemřel 25. října 1794 ve věku třiceti jedna let.⁴¹ Zanechal po sobě prosperující koželužnu s dobře vybavenou dílnou a velkým množstvím surovin. Vše odkázal své ženě Rosálii a dětem Janovi, Marii, a ještě nenarozenému potomkovi.⁴²

Koželužna nemohla dlouho zůstat bez mistra, proto se mladá vdova Rosálie Doležalová 14. dubna 1795 vdala za koželuha Augustina Vitouška.⁴³ Ten přišel jako koželužský tovaryš do Třebechovic z Kasejovic v jižních Čechách a pracoval v Doležalově koželužně. Augustin Vitoušek převzal koželužskou dílnu a dal tak základ rodinnému podniku Vitoušků.⁴⁴

Pokračovatelem byl jeho syn Čeněk, který se narodil v roce 1810.⁴⁵ Vyučil se koželuhem u svého otce v roce 1831.⁴⁶ Dalším koželuhem v rodinné tradici byl opět Čeněk, který se narodil v roce 1840.⁴⁷ Ten se oženil s Annou Proboštovou, sestrou Josefa Probošta – tvůrce Třebechovického betlému. Zápis v kronice města Třebechovic uvádí,

⁴⁰ Vilém KOLEŠ, *Rozsah koželužství mistra Josefa Doležala v roce 1794*, Staré Třebechovice – vlastivědný sborníček pro Třebechovice a okolí, 20, 1936, Třebechovice pod Orebem, s. 15.

⁴¹ SOA HK, uloženo na pracovišti v Zámrsku, matrika Z 1785–1819, sign. 164–14, s. 19, dostupné online (<http://88.146.158.154:8083/164-00014.zip>) [citováno 4. 7. 2022].

⁴² Josef Doležal vlastnil tříslové kádě, měděné kotle na dvanáct konví, tabule na kniplování, suroviny: 225 kusů vydělaných teletin, 16 kravích hřbetin a 4 koniny. Dále 113 teletin připravených k vydělání – mimo 60 kusů, které se nalézají ve vaně a 50 kusů ve vodě, vedle 29 kravín a 1 kraviny syrové. Ve štoku nalézaly se i jiné kůže. Dále měl v zásobě 40 mázů fištrónu a 300 korzů třísla po 20 krejcarech. Doležal vlastnil grunt za krytým mostem, několik parcel polí, louku u Krňovic; Vilém KOLEŠ, *Rozsah koželužství mistra Josefa Doležala v roce 1794*, Staré Třebechovice – vlastivědný sborníček pro Třebechovice a okolí 20, 1936, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 15.

⁴³ SOA HK, uloženo na pracovišti v Zámrsku, matrika O 1785–1819, sign. 164–12, s. 8, dostupné online (<http://88.146.158.154:8083/164-00012.zip>) [citováno 4. 7. 2022].

⁴⁴ Augustin Vitoušek se narodil 11. června 1776 v Kasejovicích, jeho otec Václav Vitoušek byl koželuhem; SOA v Plzni, fond Sběrka matrik západních Čech č. 10014, sign. Kasejovice 09, s. 374.

⁴⁵ Čeněk Vitoušek se narodil 14. dubna 1810, otec Augustin Vitoušek, matka Rosálie Vitoušková rozená Winterová; SOA HK, uloženo na pracovišti v Zámrsku, matrika N 1803–1847, sign. 164–5, s. 27, dostupné online (<http://88.146.158.154:8083/164-00005.zip>) [citováno 4. 7. 2022].

⁴⁶ Miroslava HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 68.

⁴⁷ Čeněk Vitoušek ml. se narodil 5. dubna 1840, otec Čeněk Vitoušek, matka Marie Vitoušková rozená Uhlířová; SOA HK, uloženo na pracovišti v Zámrsku, matrika N 1803–1847, sign. 164–5, s. 250, dostupné online (<http://88.146.158.154:8083/164-00005.zip>) [citováno 4. 7. 2022].

že v roce 1875 působil jako samostatný koželuh ve městě v domě čp. 244 Čeněk Vitoušek a zaměstnával pět dělníků.⁴⁸

Čeněk Vitoušek měl dva syny – Karla a Rudolfa, kteří se u otce vyučili koželužskému řemeslu a poté odešli do zahraničí na zkušenou.⁴⁹ V roce 1897 předal Čeněk Vitoušek koželužnu i další pozemky svým synům a podnik změnil název na *Karel a Rudolf Vitouškové*.⁵⁰ Tento rok je důležitým mezníkem v rozvoji koželužny, neboť nová generace majitelů začala pozvolna mechanizovat výrobu. Jejich začátky byly těžké, firma neměla mnoho finančních prostředků. I přesto se rozhodli veškeré úspory věnovat do zvelebení a modernizace podniku. V té době již továrna zaměstnávala dvacet osm dělníků.⁵¹ Již v roce 1897 dostali povolení ke stavbě parního kotle bez kondenzace o síle šesti koní a k přístavbě kotelny a komína.⁵² O tři roky později jim bylo povoleno postavit výkonnější trubkový parní kotel, rozšířit kotelnu, zřídit nové luhové dílny a postavit otevřenou kůlnu pro umístění tříslových kádí.⁵³

V roce 1903 majitelé koželužny změnilí název firmy na *Továrna na usně v Třebechovicích Bratři Vitouškové* a v německé podobě *Lederfabrik in Hohenbruck Brüder Vitoušek*. Firma se stala veřejnou obchodní společností, to znamená, že majitelé ručili veškerým svým majetkem.⁵⁴

Další modernizace podniku na sebe nenechala dlouho čekat. Majitelé dostali v roce 1906 povolení na stavbu nové dílny, strojovny s novým parním strojem s kondenzací, sušárny pro sušení kůží a kůlny pro kádě. Současně proběhla i oprava stávající sušárny na hotové kůže.⁵⁵

⁴⁸ SOkA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 529.

⁴⁹ Karel Vitoušek se vyučil v roce 1886 a jeho bratr Rudolf v roce 1887; Rodinný archiv Vitoušků, fotografie výučních listů Karla a Rudolfa Vitouškových.

⁵⁰ SOA HK, fond Bratři Vitouškové, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948), inv. č. 11, kart. 1.

⁵¹ Proslov popisující celou historii Vitouškovy továrny. Není přesně datován, ale podle obsahu vznikl po roce 1945; Rodinný archiv Vitoušků

⁵² Povolení c. k. místodržitelského rady vydané 12. dubna 1897; SOA HK, fond Bratři Vitouškové, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948), inv. č. 142, kart. 13.

⁵³ Povolení c. k. okresního hejtmanství v Hradci Králové ze dne 28. června 1900; *Tamtéž*, inv. č. 142, kart. 13.

⁵⁴ Kopie žádosti potvrzená c. k. krajským soudem v Hradci Králové 21. ledna 1903; Rodinný archiv Vitoušků.

⁵⁵ Povolení c. k. okresního hejtmanství v Hradci Králové ze dne 14. května 1906; SOA HK, fond Bratři Vitouškové, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948), inv. č. 142, kart. 13.

Továrně se dařilo a její majitelé se rozhodli ji rozšířit. V roce 1906 zakoupili od Občanské záložny v Třebechovicích továrnu a hostinec čp. 231.⁵⁶ Původně zde sídlila Továrna varhan a harmonií Josefa Vanického a hostinec Na Krétě. Majitel nemovitostí Josef Vanický se dostal do finančních problémů a objekty musel prodat. Ze stejného důvodu prodal i o tři roky dříve dům čp. 1 na náměstí, který od něho zakoupili Karel Vitoušek a Josef Kánský.⁵⁷

V roce 1908 přešly oba tovární objekty – továrna u mostu i továrna Na Krétě – z parního pohonu strojů na elektrický a o dva roky později byl v závodě u mostu čp. 244 vystavěn nový parní kotol.⁵⁸ Továrna se i nadále rozšiřovala a v rámci koželužny u mostu byl zakoupen sousední objekt čp. 245⁵⁹. V roce 1915 na tomto pozemku vznikla nová sušárna a skladiště. V továrně čp. 244 se zrušily staré nevyhovující dílny a stroje byly přesunuty do nové přístavby na zakoupeném pozemku. Z dokladů k povolení přístavby vyplývá, že kromě starých strojů byl do nové dílny pořízen štípací pásový stroj, hydraulický lis a pro ulehčení transportu kůží do horních dílen a sušárny byla pořízena dvě vytahovadla.⁶⁰

První světová válka zastihla podnik v plném provozu, vybavený moderními stroji a se sto padesáti zaměstnanci. Během války byla především z důvodu nedostatečného přídělu surovin výroba omezena na čtvrtinu. V roce 1916 byla továrna dle nařízení Ministerstva války zařazena po dobu války mezi podniky státem chráněné. Jako vojenský správce závodu byl ustanoven c. a k. setník Koválek, přidělený staničnímu velitelství v Jaroměři.⁶¹

4.2 Období od vzniku ČSR do roku 1939

Po vzniku samostatného Československa trvalo firmě několik let, než opět došlo k plné obnově výroby. Po opětovném nastartování ekonomiky a stabilizaci výroby si

⁵⁶ Trhová smlouva mezi Občanskou záložnou v Třebechovicích a továrnou na usně bratří Vitoušků ze dne 7. června 1906; SOA HK, fond Bratří Vitouškové, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948), inv. č. 12, kart. 1.

⁵⁷ Zápis z dražby a žádost o zápis do pozemkové knihy; *Tamtéž*, inv. č. 12, kart. 1.

⁵⁸ Povolení ke stavbě udělené c. k. okresním hejtmánstvím v Hradci Králové ze dne 12. září 1910; *Tamtéž*, inv. č. 142, kart. 13.

⁵⁹ Trhová smlouva mezi továrnou bratří Vitoušků a Václavem Větvičkou, Annou Šulcovou, Václavem Větvičkou ml. a Františkou Větvičkovou ze dne 24. března 1915; *Tamtéž*, inv. č. 14, kart. 1.

⁶⁰ Žádost o povolení přístavby, c. k. okresní hejtmánství v Hradci Králové; *Tamtéž*, inv. č. 14, kart. 1.

⁶¹ Oznámení o zařazení závodu pod válečný zákon, c. k. okresní hejtmánství v Hradci Králové dne 23. března 1916; *Tamtéž*, inv. č. 36, kart. 2.

mohla dovolit další rozvoj. V roce 1922 bylo uděleno povolení k nové přístavbě u čp. 244. Byl postaven velký třípodlažní tovární objekt hned vedle řeky a silnice, kde vznikly chromočinicí dílny. Pro usnadnění práce byl do budovy instalován výtah.⁶² V roce 1925 byl vystavěn čtyřicetimetrový tovární komín.⁶³ Majitelé závodu začali používat firemní automobil Alfa s vlastním řidičem.

Jaké bylo vybavení továrních objektů, podrobně popisuje pojistná smlouva z roku 1934 uzavřená u Vzájemné pojišťovací banky Slavie na dobu deseti let. Ze smlouvy vyplývá, že tovární areál měl celkem třicet sedm objektů postavených v časovém rozmezí 1890–1931. Celkem deset budov bylo využíváno pro zpracování kůže. Zde se prováděl námok, luhování, mízdření, tříslové činění a chromočinění, postruhování, barvení, sušení atd. Dále se v areálu nacházely dvě kotelny, strojovna a rozvodna, transformační stanice, tovární komín, laboratoř, kanceláře, zázemí pro zaměstnance a několik přístřešků a kůlen. Pro potřeby koželužny zde byla truhlářská dílna, strojovna a kovárna. V areálu se nacházelo šest skladišť surovin, hotových usní, technických potřeb a odpadů. V obytné budově čp. 245 byl byt vrátného. Objekt byl hlídán dvacet čtyři hodin denně z budky hlídače. Pojistná smlouva obsahovala i podrobný popis technického vybavení jednotlivých pracovišť. Firma disponovala více jak šedesáti stroji potřebnými ke koželužské výrobě, dvaceti činíci sudy, dvaceti dřevěnými káděmi na rozpouštění chemikálií pro chromočinění a měla přes deset pracích sudů a dalších zařízení. V závodě fungovaly dva výtahy na elektrický pohon.⁶⁴

V roce 1938 byla provedena přístavba chromové dílny, nástavba skladiště a malá nástavba tříslové dílny.⁶⁵ Při činění kůží pomocí třísla je nutné mít jeho dostatečné zásoby. Nejčastěji se používalo tříсло ze smrkové kůry. Pro její skladování se v koželužně u Vitoušků v roce 1939 postavila dřevěná kůlna, se souhlasem majitelů na pozemku Jana a Marie Hejčmanových.⁶⁶ O rok později žádala firma o povolení stavby skladiště na

⁶² Povolení ke stavbě udělené c. k. okresním hejtmanstvím v Hradci Králové ze dne 11. prosince 1922; SOA HK, fond Bratří Vitouškové, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948), inv. č. 142, kart. 13.

⁶³ Povolení ke stavbě komínu, Okresní správa politická v Hradci Králové, 13. října 1925; *Tamtéž*, inv. č. 142, kart. 13.

⁶⁴ Pojistná smlouva uzavřená u Vzájemné pojišťovací banky Slavie dne 15. září 1934; *Tamtéž*, inv. č. 29, kart. 2.

⁶⁵ Stavební povolení vydané Okresním úřadem v Hradci Králové 24. listopadu 1938, *Tamtéž*, inv. č. 142, kart. 13.

⁶⁶ Oznámení manželů Hejčmanových Purkmistrovskému úřadu v Třebechovicích, že souhlasí se stavbou kůlny na jejich pozemku, 2. srpna 1939; SOA HK, fond Bratří Vitouškové, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948), inv. č. 142, kart. 13.

smrkovou kůru, neboť byla nucena nakoupit větší množství kůry vzhledem k válečným událostem, kdy tříšlo ze zahraničí nebylo možné nakoupit. Rovněž stávající tříselné jámy již nestačily, proto firma nechala vystavět nové tříselové jámy, které byly zastřešeny přístřeškem.⁶⁷

V roce 1940 započala stavba jednopatrové budovy pro zámečnickou a truhlářskou dílnu, koupelen a jídelny pro zaměstnance. Během stavby došlo ke změně účelu jednotlivých místností. V přízemí místo truhlářské a zámečnické dílny vzniklo skladiště hotových usní a jejich výpravna. V prvním patře místo koupelen a jídelny bylo též zřízeno skladiště usní. Celé druhé patro bylo určeno pro jídelnu zaměstnanců.⁶⁸

Stavební úpravy probíhaly i v objektu „Na Krétě“ čp. 231. Pro zaměstnance byly zřízeny nové toalety a přestavěna stará kůlna.⁶⁹ Objekt zpočátku, až do doby rozšíření výroby, sloužil jako koželužna. Bratři Vitouškové v roce 1931 rozšířili svoji živnost o výrobu brašnářského, řemenářského, bičařského, sedlářského, postrojního a galanterního koženého zboží.⁷⁰ Celou výrobu koženého zboží převzali od firmy Karel Biduschowský a synové a. s. v Třebíči, která byla v likvidaci. Převzali nejen strojní zařízení, ale i vedoucí pracovníky. Výrobu nejprve provozovali v továrně firmy Netuka-Derma spol. s. r. o. v Třebechovicích v ulici Za Tratí čp. 471 a poté ji přestěhovali do vyklizených a upravených prostor továrního objektu čp. 231 „Na Krétě“. Nejprve byla výroba zaměřena výhradně na vojenské potřeby československé i zahraniční armády, dále pro veřejné zakázky, např. pro Československé dráhy. Později bylo zřízeno oddělení pro civilní výrobu zaměřené na galanterní výrobu. Kabelky, brašny, aktovky, pásky mířily nejen na domácí trh, ale získaly si velkou oblibu i v zahraničí. V továrně se nacházela sedlářská dílna, dvě výsekové dílny, ozdobnická dílna, šicí a krájecí dílna, kotelna a kancelář.⁷¹

⁶⁷ Žádost k Obecnímu úřadu Třebechovice p.O., 6. srpna 1940; *Tamtéž*, inv. č. 142, kart. 13.

⁶⁸ Žádost o kolaudaci k Okresnímu úřadu v Hradci Králové, 10. prosince 1941; *Tamtéž*, inv. č. 142, kart. 13.

⁶⁹ Stavební povolení udělené Purkmistrovským úřadem v Třebechovicích dne 6. prosince 1932 a 17. srpna 1936; *Tamtéž*.

⁷⁰ Oznámení o rozšíření živnosti adresované Okresnímu úřadu v Hradci Králové, 7. dubna 1931; *Tamtéž*, inv. č. 5, kart. 1.

⁷¹ Ocenění hodnoty továrny s popisem staveb čp. 244, 245, 231, 257, z let 1943–1945; SOA HK, fond Bratří Vitouškové, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948), inv. č. 32, kart. 2.

Na konci roku 1936 koupili Vitouškové již několik let nefungující továrnu na obuv Leona v Sezemicích. Předmětem koupi byly veškeré nemovitosti a pozemky náležící k čp. 56, 54 a 223.⁷²

Továrna na usně byla zapsaná do seznamu podniků důležitých pro stát nebo obrannou moc rozhodnutím z roku 1930. Po převzetí firmy Karel Biduschowský a synové a. s. v Třebíči, která se zabývala převážně vojenskou výrobou, požádali Vitouškové o zařazení továrny na kožené zboží do jmenovaného seznamu důležitých podniků.⁷³

Majitelé koželužny Karel a Rudolf Vitoušovi postupně do vedení firmy přizvali své nástupce. V roce 1920 vstoupil do firmy jako nový společník JUDr. Ivan Růžička (zet' Karla Vitouška) a v roce 1926 MUDr. Josef Vydržel (zet' Rudolfa Vitouška).⁷⁴ Později byli do firmy přijati i synové obou majitelů. Syn Rudolfa Vitouška Rudolf Vitoušek ml., jeho bratr Karel Vitoušek ml. a syn Karla Vitouška Josef Vitoušek. Práce a kompetence ve firmě byly rozděleny následovně. Rudolf Vitoušek ml. vedl celý provoz koželužny. Karel Vitoušek ml. měl na starosti oddělení sedlářské a galanterní. Josef Vitoušek kontroloval suroviny včetně holiny a materiálů, přijímal a propouštěl dělníky celého závodu po poradě s příslušnými referenty. MUDr. Josef Vydržel se zabýval personálními záležitostmi – dovolená, platy, naturálie atd. Dále měl na starost revizní kancelářskou činnost – pokladny, kalkulaci mezd, účty, úvěry, statistiku prodeje, správu firemního majetku a nemovitostí. JUDr. Ivan Růžička vedl komerční a finanční záležitosti daňové a právní. Kontroloval práci ostatních společníků, po dohodě s referenty a všemi společníky přijímal a propouštěl úředníky. JUDr. Ivan Růžička měl rozhodující slovo při rozporu mezi společníky. Svolával pravidelné schůze společníků, určených úředníků a mistrů. Rozděloval a podepisoval poštu.⁷⁵

4.3 Období druhé světové války

Prosperita závodu, který před druhou světovou válkou zaměstnával okolo tří sta dělníků, byla ochromena okupací a válkou. Koželužna a konfekční oddělení byly nuceny pracovat pro okupanty. I tak se v mezích možností pracovalo i pro civilní potřebu. Byly

⁷² Trhová smlouva ze dne 30. prosince 1936; *Tamtéž*, inv. č. 15, kart. 1.

⁷³ Žádost Zemskému vojenskému velitelství v Praze, 18. října 1933; *Tamtéž*, inv. č. 37, kart. 2.

⁷⁴ Proslov popisující celou historii Vitouškovy továrny. Není přesně datován, ale podle obsahu vznikl po roce 1945; Rodinný archiv Vitoušků.

⁷⁵ Rozdělení práce společníků do konce roku 1939; Rodinný archiv Vitoušků.

maximálně využívány odpady a nově zavedena výroba umělé kůže. Ta se vyráběla z papírového tkaniva přelepeného superior papírem, z líce byla tlačena, z rubu barvená.⁷⁶ S velkými potížemi se podařilo zachovat závod v chodu. Význam závodu byl oceněn v roce 1941. Město Třebechovice udělilo továrně bratří Vitoušků čestný řád pro staré živnostenské, řemeslné, obchodnické a průmyslové rody.⁷⁷ Konce druhé světové války se nedočkal ani jeden z bratrů, v roce 1943 zemřel Karel a v roce 1944 Rudolf Vitoušek.

Podnik po válce fungoval až do roku 1948, kdy na něho byla uvalena národní správa. Národním správcem byl jmenován G. Zajíček.⁷⁸ Později byla továrna bratří Vitoušků začleněna do n. p. Polický Jaroměř, následně do ZAZ Jaroměř.

4.4 Péče o zaměstnance

Bratři Vitouškové se chtěli postarat o bydlení pro své zaměstnance, proto se v listopadu 1921 rozhodli požádat o povolení výstavby dvou dvojdomků v Hradecké ulici. Pozemek patřil třebechovické farnosti a Vitouškové ho zakoupili od Římskokatolické fary v Třebechovicích, kterou zastupoval Colloredo-Mannsfeldský patronátní úřad v Opočně. Konečná smlouva o koupi byla uzavřena až v září 1922, kdy byly pozemky č. k. 1486 v Hradecké ulici připsány továrně na usně bratří Vitoušků.⁷⁹ Než byl uskutečněn konečný prodej, měli Vitouškové pozemky v pronájmu. Domy čp. 538, 539, 540 a 541 byly určeny pro zaměstnance koželužny a jejich kolaudace proběhla v říjnu 1922.⁸⁰

Rudolf Vitoušek u příležitosti svých sedmdesátých narozenin zřídil u Občanské záložny v Třebechovicích pod Orebem vkladní knížku, na kterou vložil částku padesát tisíc korun. Vklad měl sloužit k podpoře zaměstnanců firmy, případně jejich rodinám, které se dostaly do těžké životní a finanční situace. Za vkladní knížku byl zodpovědný vrchní účetní závodu a o udělování podpory rozhodovala čtyřčlenná komise.⁸¹

⁷⁶ Hlášení Nejvyššímu cenovému úřadu ze dne 17. září 1943; SOA HK, fond Bratří Vitouškové, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948), inv. č. 40, kart. 2.

⁷⁷ Purkmistrovský úřad v Třebechovicích p. O. uděluje řád rodině Vitoušků dne 14. února 1941; *Tamtéž*, inv. 3, kart. 1.

⁷⁸ Jmenování národního správce podnikovým ředitelstvím n. p. Polický Jaroměř, 17. září 1948; *Tamtéž*, inv. č. 7, kart. 1.

⁷⁹ Kupní smlouva ze dne 26. září 1922, *Tamtéž*, inv. č. 17, kart. 1.

⁸⁰ Povolení k užívání ze 7. listopadu 1922, *Tamtéž*, inv. č. 142, kart. 13.

⁸¹ Záznam s prohlášením Rudolfa Vitouška st. o založení vkladní knížky, 16. dubna 1942; Rodinný archiv Vitoušků.

4.5 Zahraniční obchod

Od roku 1910 firma vyvážela usně do zahraničí. Během následujících let obchodovala s evropskými i zámořskými státy. Nabízela své usně a později i galanterní zboží do Belgie, Holandska, Švédska, Norska, Francie, Anglie, USA, Německa, Jugoslávie, Maďarska, Bulharska, na Island, Slovensko a Podkarpatskou Rus.⁸² Své obchodní zástupce měla např. na Slovensku, v Anglii, Podkarpatské Rusi a USA. Dále dostávala zakázky prostřednictvím poptávek adresovaným Boskinu,⁸³ Pražským vzorkovým veletrhům a Obchodní a živnostenské komoře v Praze a Hradci Králové.⁸⁴

4.6 Požáry

Továrně na usně se nevyhnulo několik požárů. Dva požáry jsou popsány v kronice města Třebechovic. První vypukl 14. prosince 1929 v továrně u mostu, oheň byl však záhy uhašen.⁸⁵ Druhý, který vznikl 10. února 1931, měl již větší následky. Hlídač, který požár objevil, spustil sirénu a tím okamžitě přivolal majitele a zaměstnance bydlící v okolí. Všichni pomáhali požár hasit. Po chvíli přijel místní hasičský sbor s motorovou stříkačkou a doslali oheň pod kontrolu. Velkou výhodou bylo, že se továrna nacházela v těsné blízkosti řeky. Požár zasáhl první a druhé patro jednoho továrního objektu, ale i tak byla škoda veliká. Došlo ke zničení několika strojů a rozpracované kůže, prohořely stropy a střecha. Provoz koželužny až na poškozený provoz nebyl přerušen. Příčina požáru zůstala neznámá.⁸⁶

⁸² Korespondence se zahraničními firmami a obchodními zástupci; SOA HK, fond Bratří Vitouškové, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948), inv. č. 130-136, kart. 12.

⁸³ Boskin, česká akciová společnost průmyslu kožního.

⁸⁴ Zahraniční poptávky; SOA HK, fond Bratří Vitouškové, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948), inv. č. 130-136, kart. 12.

⁸⁵ SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 683.

⁸⁶ *Tamtéž*, s. 804.

5. David Kreitner a synové, koželužství a obchod kůžemi, Třebechovice pod Orebem

5.1 Vznik Kreitnerovy koželužny

O existenci koželužské dílny rodiny Kreitnerů existují záznamy v roce 1811, kdy byly ve městě evidovány dvě židovské rodiny, Lówyova a Kreitnerova.⁸⁷ Majitelem koželužny byl Izák Kreitner. Kde se jeho dílna nacházela, záznamy neuvádějí. V řemesle pokračoval jeho syn David Kreitner, který zakoupil dům čp. 289 na Starém Městě od Václava Šrámka v roce 1846, o rok později se do něho přestěhoval a provozoval zde koželužskou dílnu. Zpočátku David Kreitner pracoval sám jen s jedním tovaryšem.⁸⁸ V roce 1867 přikoupil od Josefa Staňka dům čp. 298, který stál naproti domu čp. 289 přes ulici, a svoji koželužskou dílnu i počet tovaryšů rozšířil.⁸⁹ V roce 1870 již zaměstnával přes šedesát dělníků. Kronika města Třebechovic uvádí, že byl veden spor mezi Davidem Kreitnerem a zastupiteli města. Předmětem sporu byl zápach, který se šířil z otevřené strouhy vedené do řeky Dědiny z koželužské dílny. David Kreitner musel postavit krytý kanál, kterým se odváděla odpadní voda do řeky Dědiny.⁹⁰ Obyvatelé okolních domů Kreitnerovy továrny si také stěžovali na závadnost vody ve studnách.⁹¹

Prostory na Starém Městě již byly pro rozrůstající se továrnu nevyhovující. Majitel se rozhodl pro stavbu nového objektu na osamoceném místě za městem. Tím zabránil tomu, aby provoz omezoval sousední obyvatele. Místo mělo i další výhody. V blízkosti se nacházela řeka Dědina, kam bylo možné odvádět odpadní vody. Předností pro dopravu surovin a kůží byla i plánovaná železniční trať a nádraží, které se měly nacházet před továrnou.⁹²

David Kreitner začal postupně zkupovat potřebné pozemky pro stavbu nové továrny a v roce 1872 mu bylo uděleno povolení pro stavbu. Předcházela mu jednání mezi představiteli města a Davidem Kreitnerem ohledně odběru vody z řeky Dědiny. Nakonec se majitel rozhodl vodu potřebnou pro koželužskou výrobu a pro parní kotel odebírat

⁸⁷ Ludvík DOMEČKA, *Královéhradecko, Místopis soudního okresu královéhradeckého*, Hradec Králové 1928, s. 310.

⁸⁸ SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 529.

⁸⁹ Kupní smlouva ze dne 20. února 1867; SOA HK, fond Adalbert Riedel, továrna na kůže a kožené zboží, Třebechovice pod Orebem (1838–1949), inv. č. 15, kart. 1.

⁹⁰ SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 529.

⁹¹ Stížnost obyvatel Starého Města adresovaná Purkmistrovskému úřadu v Třebechovicích dne 2. prosince 1877; SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 1100, kart. 71.

⁹² V červnu 1870 byla vytyčena železniční trať a o tři roky později zprovozněna.

z nově vytvořené studny na pozemku továrny. Odpadní vody byly vyčištěny a odvedeny do řeky Dědiny. Bylo mu povoleno i propírání kůží v řece s podmínkou, že voda v řece nesměla být zadržována, aby nedošlo k ohrožení mlýnů proti proudu řeky – dolního, panského a horního mlýna.⁹³ Další podmínkou pro povolení stavby továrny bylo, že luhové kádě z provozovny na Starém Městě čp. 289 a čp. 298 budou přesunuty do nové továrny na okraji města.⁹⁴ Nová továrna se začala postupně rozšiřovat, již v roce 1876 byl ke koželužně přistavěn vysoký tovární komín a nová kotelna.⁹⁵ O čtyři roky později dostala firma povolení pro přístavbu nových dílen a skladu.⁹⁶ Dále byla rozšířena jedna z továrních budov o jedno patro.⁹⁷ A v roce 1893 byla postavena nová střecha nad kotelnou.⁹⁸

Firma David Kreitner a synové si za dobu svého působení na trhu vybudovala velice dobré jméno. Svědčí o tom i zápis v katalogu Jubilejní zemské výstavy 1891 v Praze, které se firma zúčastnila jako vystavovatel. Katalog uvádí Davida Kreitnera mezi lidmi, kteří se zasloužili o rozvoj koželužství a zavedli mnoho nových řešení.⁹⁹

David Kreitner, zakladatel firmy, zemřel 1. února 1892 ve věku sedmdesát šest let.¹⁰⁰ Zanechal po sobě svým synům prosperující podnik. Již v roce 1873 byla firma zaprotokolována u Krajského soudu v Hradci Králové jako veřejná obchodní společnost s názvem *David Kreitner a synové, koželužství a obchod kůžemi, Třebechovice pod Orebem*. Převedel svůj podnik na syny Viléma, Karla, Josefa a Julia. Později se majiteli koželužny stali i další příbuzní.¹⁰¹

Továrna na Starém Městě se potýkala s nedostatkem vody ze studny. Ta byla pro koželužnu nezbytná pro napájení parních kotlů i pro další koželužské procesy. V roce 1884 zažádal majitel o povolení k čerpání vody z řeky Dědiny. Povolení mu bylo uděleno

⁹³ Povolení k zřízení továrny c. k. okresní hejtmanství v Hradci Králové dne 29. srpna 1872; SOA HK, fond Adalbert Riedel, továrna na kůže a kožené zboží, Třebechovice pod Orebem (1838–1949), inv. č. 102, kart. 7.

⁹⁴ Výtah protokolu sepsaného dne 13. srpna 1872 od c. k. okresního hejtmanství; *Tamtéž*, inv. č. 29, kart. 1.

⁹⁵ Plán na stavbu kotelny a továrního komínu, 1876; *Tamtéž*, inv. č. 109, kart. 7.

⁹⁶ Plán nové přístavby, 1880; *Tamtéž*, inv. č. 111, kart. 7.

⁹⁷ Plán vybudování prvního patra, 1882; *Tamtéž*, inv. č. 114, kart. 7.

⁹⁸ Nákras nové střechy nad kotelnou, 1893, *Tamtéž*, inv. č. 117, kart. 7.

⁹⁹ Josef, FOŘT, *Hlavní katalog – Všeobecná zemská výstava 1891 v Praze*, Praha 1891, s. 47.

¹⁰⁰ Miroslava HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 70.

¹⁰¹ Výpis z obchodního rejstříku krajského soudu v Hradci Králové, 24. září 1931; SOA HK, fond Adalbert Riedel, továrna na kůže a kožené zboží, Třebechovice pod Orebem (1838–1949), inv. č. 4, kart. 1.

a z řeky byla voda pomocí čerpadla vedena potrubím do továrny.¹⁰²

Další rozšíření dílen v továrně za tratí proběhlo v roce 1895 a zároveň bylo postaveno zakrytí nad namáčecími káděmi.¹⁰³ Strojovna byla přistavěna v roce 1908 a ve stejném roce majitelé nechali přistavět patro se sušárnou a úpravnou kůží.¹⁰⁴ V dalších letech byla vybudována opět přístavba dílen, kůlna, nové skladiště a patro nad dílnou.¹⁰⁵

Vedení firmy se v roce 1911 rozhodlo prodat továrnu čp. 289 a 290 na Starém Městě s veškerým zařízením mimo jednoho parního kotle firmě Bernard Abeles, továrna na obuv Třebechovice.¹⁰⁶ Veškerá výroba byla přemístěna do továrního areálu za železniční tratí, který se neustále rozšiřoval.

Na konci roku 1909 vystoupil z firmy David Kreitner a synové jeden ze společníků, Josef Kreitner. Ve firmě zůstali tři společníci, Karel Kreitner, Karel Khon a Viktor Weisz.¹⁰⁷ V březnu roku 1923 vystoupil z vedení firmy Karel Kreitner.¹⁰⁸ V roce 1936 zemřel Viktor Weisz a jeho podíl ve firmě připadl Otto Kreitnerovi a Františku Weiszovi.¹⁰⁹

Představitelé továrny se v roce 1923 rozhodli rozšířit výrobu o galanterní zboží.¹¹⁰ Závod byl stavebně opět rozšířen. Vznikla galanterní dílna s přípravou, skladiště, kanceláře, archiv a zázemí pro zaměstnance – šatna, umývárna a toalety. V roce 1935 byla realizována nástavba kotelny a vodní nádrž pro čištění vody.¹¹¹ Továrna pokračovala v zavedené výrobě usní a v galanterní výrobě. Produkty firma prodávala na domácím trhu i v zahraničí, především v Anglii, Holandsku, USA, Tunisu, Mexiku, Finsku

¹⁰² Povolení c. k. okresního hejtmantství v HK ze dne 28. dubna 1884; SOA HK, fond Adalbert Riedel, továrna na kůže a kožené zboží, Třebechovice pod Orebem (1838–1949), inv. č. 21, kart. 1.

¹⁰³ Plán na přístavbu a rozšíření dílny a nákras zakrytí nad namáčecími káděmi, 1895; *Tamtéž*, inv.č. 120-121, kart. 7.

¹⁰⁴ Plán na přístavbu strojovny a plán na přístavbu druhého patra se sušárnou a úpravnou kůží, 1908; *Tamtéž*, inv. č. 128 a 129, kart. 7.

¹⁰⁵ Plán na stavbu kůlny (1911), plán na přístavu skladiště (1922), plán na přístavu patra na dílnou (1922), *Tamtéž*, inv. č. 134–136, kart. 8.

¹⁰⁶ Trhová smlouva ze dne 30. června 1911; *Tamtéž*, inv. č. 15, kart. 1.

¹⁰⁷ Od 15. prosince 1909 jsou vedeni ve společnosti tři majitelé firmy – Karel Kreitner, Karel Khon a Viktor Weisz. Oznámení c. k. krajskému a obchodnímu soudu v HK o odstoupení Josefa Kreitnera ze společnosti (1911), výpis obchodního rejstříku krajského soudu v HK (24. září 1931); *Tamtéž*, inv. č. 4, kart. 1.

¹⁰⁸ Karel Kreitner vystoupil ze společnosti 31. března 1923. Výpis obchodního rejstříku Krajského soudu v HK (24. září 1931); *Tamtéž*.

¹⁰⁹ Dopis advokáta JUDr. R. Agulara firmě David Kreitner a synové o provedených změnách u Krajského soudu v HK dne 23. května 1936; *Tamtéž*.

¹¹⁰ Ludvík DOMEČKA, *Královéhradecko, Místopis soudního okresu královéhradeckého*, Hradec Králové 1928, s. 316.

¹¹¹ Plán nástavby kotelny a dispozice pro stavbu vodní nádrže; SOA HK, fond Adalbert Riedel, továrna na kůže a kožené zboží, Třebechovice pod Orebem (1838–1949), inv.č. 141-142, kart. 8.

a Palestině.¹¹²

Poslední stavební úpravy firmy David Kreitner proběhly v roce 1937, kdy došlo k úpravám místností na stříkání a lakování kůží¹¹³ a v roce 1938 bylo postaveno patro nad přízemní dílnou.¹¹⁴

5.2 Období druhé světové války

Za druhé světové války byl majetek firmy David Kreitner a synové pro židovský původ majitelům zabaven a všichni byli transportováni do koncentračního tábora. V červnu 1940 se správcem továrny stal Němec Adalbert Riedel¹¹⁵ a na základě smlouvy z 10. října 1941 se zpětnou platností od 1. ledna 1941 se stal majitelem továrny. Tu pojmenoval *Adalbert Riedel, továrna na kůže a kožené zboží v Třebechovicích*.¹¹⁶

I za nového majitele pokračovaly stavební úpravy továrny a ztrojnásobil se počet zaměstnanců na téměř pět set padesát. V roce 1940 byly postaveny koupelny a jídelna pro zaměstnance.¹¹⁷ O rok později byla vybudována garáž a v dalším roce kůlna. V roce 1941 proběhla přístavba budovy na činění kůží a přístavba dílny, tzv. luhárny, stavba továrního objektu a byla upravena truhlářská dílna.¹¹⁸ V roce 1943 byla postavena nová kotelná, kuchyň a místnost pro zaměstnance, nově osvětlena byla sedlářská dílna.¹¹⁹

S blížícím se koncem války se snažili němečtí obyvatelé opustit naši republiku. Adalbert Riedel opustil území 27. dubna 1945 a uprchl do Waindrigu u St. Johann v Tyrolsku. Byl zajat americkou armádou a všechno zboží, které bylo ukryto na několika místech (Dolní Mokropsy u Prahy, Františkovy Lázně, Karlovy Vary), bylo svezeno na jedno místo. Odvezl s sebou zboží v hodnotě 1,5 milionu.¹²⁰

Po válce továrna dostala národního správce, neboť byla německým majetkem.

¹¹² Obchodní korespondence se zahraničními firmami; SOA HK, fond Adalbert Riedel, továrna na kůže a kožené zboží, Třebechovice pod Orebem (1838–1949), inv.č. 86–87, kart. 6.

¹¹³ Plán na úpravu místností na stříkání a lakování kůží, 1937; *Tamtéž*, inv. č. 143, kart. 8.

¹¹⁴ Plán přístavby prvního patra, 1938; *Tamtéž*, inv. č. 144, kart. 8.

¹¹⁵ Původně se Adalbert Riedel jmenoval Vojtěch Juřica. Po obsazení Československa Němci si změnil české jméno na německé.

¹¹⁶ Výpis z obchodního rejstříku Krajského soudu v Hradci Králové, 28. listopadu 1947; SOA HK, fond Adalbert Riedel, továrna na kůže a kožené zboží, Třebechovice pod Orebem (1838–1949), inv. č. 4, kart. 1.

¹¹⁷ Plán na stavbu koupelen a jídelny, 1940; *Tamtéž*, inv. č. 145, kart. 8.

¹¹⁸ Stavební plány; *Tamtéž*, inv. č. 146, 150-153, kart. 8.

¹¹⁹ Stavební plány; *Tamtéž*, inv. č. 154-157, kart. 8.

¹²⁰ Hlášení národního správce Čenka Kroužela zemskému národnímu výboru, 4. října 1945; *Tamtéž*, inv. č. 7, kart. 1.

Prvním správcem byl Čeněk Kroužel, kterého ustanovil Okresní národní výbor v Hradci Králové. Čeněk Kroužel byl v lednu 1946 nahrazen Josefem Štěpánem, účetním továrny.¹²¹

Původní majitelé Karel Kohn a František Weisz zahynuli v koncentračním táboře. Zpět do Třebchovic se vrátil pouze Ota Kreitner. Ten se pokoušel získat rodinný majetek nazpět, ale již v říjnu 1945 bylo rozhodnuto závodní radou podniku a plenární schůzí osazenstva, že podnik nebude navrácen do vlastnictví Oty Kreitnera. Jako důvod tohoto rozhodnutí bylo uvedeno, že majitelé firmy postupovali často asociálně vůči zaměstnancům a dávali přednost německým občanům před českými.¹²²

Ke znárodnění podniku došlo k 1. lednu 1948 a od 20. prosince 1948 byl začleněn do národního podniku Polický v Jaroměři. V srpnu následujícího roku byl podnik začleněn do Závodů Antonína Zápotockého v Jaroměři. Kromě podniku byla znárodněna i vila čp. 506. Důvodem zabavení vily bylo, že majitel Adalbert Riedel z vily řídil chod továrny, používal služební telefon a údržba vily a zahrady byla prováděna zaměstnanci továrny, tj. na náklady podniku.¹²³

5.3 Požáry

V továrně na Starém Městě čp. 289 vypukl 11. března 1897 požár, který zachvátil i okolní dům čp. 296 Václava Jecha. Majitelé po požáru továrny obnovili a při rekonstrukci předního traktu zvýšili přízemní budovu o dvě patra.¹²⁴ Další požár postihl koželužnu na Starém Městě 7. června 1907. Oheň zachvátil čtyřpodlažní budovu sušárny i vedlejší dvoupodlažní objekt, který byl dostavěn teprve v předchozím roce. Vzniklá škoda činila dvě stě padesát tisíc korun, naštěstí objekty i zboží byly pojištěny.¹²⁵

¹²¹ Výměr o jmenování národního správce vydaný Okresním národním výborem v HK, 12. ledna 1946; SOA HK, fond Adalbert Riedel, továrna na kůže a kožené zboží, Třebchovice pod Orebem (1838–1949), inv. č. 5, kart. 1.

¹²² Žádost národní rady továrny Adalbert Riedel k zemskému národnímu výboru, 16. října 1946; *Tamtéž*, inv. č. 14, kart. 1.

¹²³ Výměr a rozsah znárodnění vydaný Ministerstvem průmyslu, 21. prosince 1949; *Tamtéž*, inv. č. 10, kart. 1.

¹²⁴ SOkA HK, fond Archiv města Třebchovice pod Orebem, inv.č. 335, kniha č. 134, s. 750.

¹²⁵ *Požár Kreitnerovy koželužny v Třebchovicích*, Ratibor, 24 (24), 1907, s. 9.

5.4 Vyznamenaný dělník Kreitnerovy továrny

U příležitosti padesátého výročí panování Františka Josefa I. založil císař 18. srpna 1898 čestnou medaili za čtyřicetileté služby, která byla určena vojenským a civilním osobám, které toho roku dovršily čtyřicet let služby. Vilém Kreitner navrhl jejich dlouholetého zaměstnance Františka Hejzlara, který u firmy pracoval od roku 1858. Františku Hejzlarovi byla medaile slavnostně předána 3. srpna 1899 na radnici za přítomnosti c. k. místodržitelského rady a okresního hejtmana v Hradci Králové.¹²⁶

¹²⁶ SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 790.

6. Antonín Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem

Antonín Hladík se vyučil koželuhem v Novém Městě nad Metují. Jak bylo zvykem, po vyučení se vydal na vandr získat potřebné zkušenosti v různých koželužnách. V lednu 1881 nastoupil do koželužny bratří Vitoušků v Třebechovicích. Poté odešel až do vzdáleného Tábora do koželužny Josefa Listopada. Dalším jeho působištěm byla koželužna v Benešově u Viléma Seidlera a v Novém Bydžově firma H. Bergemann's Sohn & Company. V květnu 1883 se vrátil do Třebechovic a nastoupil do firmy David Kreitner a synové na dobu čtrnácti měsíců. Poté se vrátil zpět do Nového Bydžova.¹²⁷ Od roku 1889 začal pracovat v obuvnické firmě Bernarda Abelese v Třebechovicích.

Antonín Hladík se v roce 1900 rozhodl začít provozovat vlastní obchod s prodejem kůží a obuvnických potřeb pro další řemeslníky, kteří pracují s kůží. Obchod a skladiště se nacházely v čp. 24 na náměstí.¹²⁸ V následujícím roce koupil dům čp. 241 v Pitrově ulici a otevřel si v něm obchod s obuvnickými potřebami a s výkrojem kůží.¹²⁹ Upravoval již nakoupené a vyčiněné kůže. Později získal živnostenské oprávnění pro tovární výrobu a úpravu usní. V roce 1904 dostal povolení k provozování koželužské dílny v domě čp. 241.¹³⁰ Nejprve zaměstnával jednoho dělníka, ale postupně se firma rozrůstala a přibírala další dělníky. Rozšiřoval se také areál továrny, majitel přikupoval další domy a pozemky v těsné blízkosti továrny. V roce 1908 dostal povolení k užívání parního motoru a kotelny v domě čp. 241.¹³¹ Antonín Hladík se rozhodl rozšířit svoji firmu na pozemku za domem čp. 241. V roce 1918 zde postavil novou koželužskou dílnu.¹³² O rok později dílnu opět rozšířil v domě čp. 242 a nechal vystavět tovární komín.¹³³ V roce 1925 přibyla nová dvoupatrová dílna a patro nad stávající dílnou.¹³⁴ V roce 1928 dostala firma povolení na stavbu garáže, kůlny a úpravu průčelí domu

¹²⁷ Pracovní knížka Antonína Hladíka; SOA HK, fond Antonín Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1860–1950), inv. č. 66, kart. 2.

¹²⁸ Žádost k c. k. okresnímu hejtmanství o povolení živnosti, 19. června 1900; *Tamtéž*, inv. č. 2, kart. 1.

¹²⁹ Kupní smlouva mezi Antonínem Hladíkem a manželi Pitterovými na dům čp. 241, 21. září 1921; *Tamtéž*, inv. č. 26, kart. 1.

¹³⁰ Povolení od c. k. okresního hejtmanství v HK k používání koželužské dílny v čp. 241, 18. srpna 1908; *Tamtéž*, inv. č. 125, kart. 3.

¹³¹ Povolení k užívání parního motoru, kotelny a koželužské dílny v čp. 241, c. k. okresní hejtmanství, 23. prosince 1908; *Tamtéž*.

¹³² Povolení ke zřízení koželužské dílny při čp. 241, c. k. okresní hejtmanství v HK dne 11. května 1911; *Tamtéž*.

¹³³ Povolení k rozšíření dílny a ke stavbě továrního komínu, Okresní správa politická v HK dne 29. září 1919, *Tamtéž*, inv. č. 126, kart. 3

¹³⁴ Povolení ke stavbě nových dvoupatrových dílen a k nástavbě druhého patra nad starými dílnami, Okresní správa politická v HK dne 16. září 1925; *Tamtéž*.

čp. 235.¹³⁵ Tento dům čp. 235 koupili manželé Hladíkovi od Rudolfa a Karla Vitouškových.¹³⁶ Prosperující firma potřebovala další prostory a v roce 1937 zažádal majitel firmy o přístavbu druhého patra nad dílnami, které se nacházely při domě čp. 242.¹³⁷ O dva roky později prošel stavebními úpravami i dům čp. 241. Hladík v roce 1940 zainvestoval do stavby zcela nového továrního objektu v areálu koželužny¹³⁸ a v následujícím roce byla ještě postavena nová strojovna, kotelna a tovární komín.¹³⁹

V roce 1927 pro firmu pracovalo dvacet dělníků. Vyráběli brašnářské kůže na aktovky, kabelky, tobolky a řemeny ve všech druzích. Při továrně byl stálý sklad obuvnických a sedlářských usní.¹⁴⁰ Od Antonína Hladíka převzal firmu jeho syn Vilém v roce 1930. Počet dělníků se koncem třicátých let zvedl na dvacet šest osob, začátkem války dokonce stoupl na třicet, ale na konci války klesl na pouhých patnáct dělníků. Po válce se opět vrátil na počet třicet zaměstnanců.¹⁴¹

V roce 1942 nařídilo Protektorátní ministerstvo hospodářství a práce zastavit provoz továrny. Bývalý majitel Antonín Hladík s tímto rozhodnutím nesouhlasil. Argumentoval tím, že uzpůsobil výrobu válečným podmínkám a od roku 1940 zavedl výrobu umělé usně. Produkty dodával Československým drahám k vybavení železničních vozů, k výrobě sedel k jízdním kolům, různých brašen a pouzder, mj. i pro účely Wehrmachtu.¹⁴² Nakonec to byly Československé dráhy, které si vymohly nepřerušování výroby ve firmě.

Po válce pracovali v Hladíkově továrně němečtí zajatci ze zajateckého tábora v Josefově.¹⁴³ Dne 19. března 1948 byla na továrnu uvalena národní správa a jejím

¹³⁵ Povolení ke stavbě garáže a kůlny od Purkmistrovského úřadu v Třebechovicích p.O. dne 11. prosince 1928; SOA HK, fond Antonín Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1860–1950), inv. č. 127, kart. 3.

¹³⁶ Trhová smlouva ze dne 5. března 1908; *Tamtéž*, inv. č. 35, kart. 1.

¹³⁷ Povolení nástavby druhého patra, Okresní úřad HK dne 20. května 1937; *Tamtéž*, inv. č. 127, kart. 3.

¹³⁸ Plán přístavby dílny z listopadu 1939; *Tamtéž*, inv. č. 127, kart. 3.

¹³⁹ Povolení ke stavbě kotelny, strojovny a továrního komínu, Purkmistrovský úřad v Třebechovicích p.O. dne 20. července 1941; *Tamtéž*, inv. č. 132, kart. 3.

¹⁴⁰ František SKŘIVAN (ed.), *Pro vzpomínku. Slavnostní list předstetového župního cvičení sokolské župy Orlické v Třebechovicích pod Orebem dne 6. července 1926*, Třebechovice pod Orebem 1926, s. 35.

¹⁴¹ Stav zaměstnanců v letech 1938–1948; SOA HK, fond Antonín Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1860–1950), inv. č. 56, kart. 1.

¹⁴² Dopis Antonína Hladíka Ministerstvu hospodářství a práce ze dne 14. května 1942; *Tamtéž* inv. č. 41, kart. 1.

¹⁴³ Korespondence se zajateckým táborem v Josefově; *Tamtéž*, inv. č. 69, kart. 2.

správce se stala firma Baťa, národní podnik Zlín.¹⁴⁴ Později byla firma Antonín Hladík, továrna na kůže, znárodněna a začleněna do n. p. Polický Jaroměř, následně do ZAZ Jaroměř.

¹⁴⁴Výměr o zavedení národní správy a jmenování národního správce, Okresní národní výbor v HK dne 19. března 1948; SOA HK, fond Antonín Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1860–1950), inv. č. 3, kart. 1.

7. František Hladík, továrna na kůže. Třebechovice pod Orebem

František Hladík se vyučil koželuhem. V dlužní a postupní listině z roku 1909 je uvedeno, že pracoval jako dílovedoucí u firmy Kauder a Frankl v Třebechovicích.¹⁴⁵ Zároveň se snažil zařídit si vlastní podnikání, dílnu měl postupně na několika místech ve městě. V roce 1908 dostal povolení k zřízení, respektive užívání místností čp. 223 v Třebechovicích, určených k tovární výrobě kožených sáčků a přípravě kůže s maximálním počtem osmi zaměstnanců.¹⁴⁶ Dále měl dílnu v ulici Pod Domy čp. 672. V roce 1925 zakoupil dům čp. 222 i s velkou zahradou, oplotil ho a v roce 1931 mu bylo uděleno povolení ke stavbě a používání koželužských dílen na této parcele v Pardubické ulici.¹⁴⁷

V roce 1929 si založil svoji vlastní firmu *František Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem*. Předmětem podnikání byl nákup surových kůží a polotovarů kůží, výroba jemných galanterních usní, které byly vhodné pro výrobu dámských kabelek a pásků. V menším rozsahu Hladík upravoval kůže za mzdu pro některé tuzemské firmy. Usně dodával třebechovickým firmám – Jaroslav Burdych, továrna na kožené zboží, Gustav Freund, továrna na kožené zboží a Karel Pacák, výroba koženého zboží i dalším tuzemským firmám a v malém množství do zahraničí.¹⁴⁸

Továrna se stavebně rozrůstala. V roce 1934 o přístavbu skladiště, kanceláře, sušárny a laboratoře, v následujícím roce přibyla nová prádelna a laboratoř, v roce 1939 majitel získal povolení na přístavbu dílen v prvním patře a v následujícím roce nechal postavit třicet metrů vysoký tovární komín.¹⁴⁹ V roce 1941 získal povolení na stavbu sušárny a výměnu parního kotle.¹⁵⁰ Ve stejném roce požádal o povolení přístavby tovární budovy, ale nakonec od stavebního záměru odstoupil a postavil pouze betonové sklepení pro skladiště chemikálií, které nutně potřeboval k výrobě.¹⁵¹ Dostavba tovární budovy následovala o něco později.

¹⁴⁵ Dlužní a postupní smlouva na dluh 2 000 korun za zboží od Antonína Hladíka; SOA HK, fond Antonína Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1860–1950), inv. č. 88, kart. 2.

¹⁴⁶ Jana RÜCKEROVÁ, *Co by mohly vyprávět třebechovické domy...*, Třebechovické haló, 4, 2020, s. 10.

¹⁴⁷ *Tamtéž*, s. 10–11.

¹⁴⁸ Revizní zpráva ze dne 25. března 1936, revizní komise Ministerstva financí; SOA HK, fond František Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1921–1948), inv. č. 8, kart. 1.

¹⁴⁹ Jana RÜCKEROVÁ, *Co by mohly vyprávět třebechovické domy...*, Třebechovické haló, 4, 2020, s. 11.

¹⁵⁰ Stavební povolení Purkmistrovského úřadu v Třebechovicích p. O. ze dne 17. ledna 1941; SOA HK, fond František Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1921–1948), inv. č. 11, kart. 1.

¹⁵¹ Oznámení Městskému úřadu v Třebechovicích p. O. ze dne 7. května 1941; *Tamtéž*.

Od roku 1940 byla společnicí firmy jeho manželka Anna. Oba manželé v továrně pracovali. Počet zaměstnanců se pohyboval okolo třiceti dělníků. Po dobu stavby továrního objektu bydleli v podnájmu v jeho těsné blízkosti v Pardubické ulici čp. 453. Z našetřených peněz si v roce 1940 postavili na pozemku továrny jednopatrovou vilu, do které se nastěhovali.¹⁵²

V roce 1948 byl podnik převeden pod firmu Baťa, národní podnik Zlín. V té době zaměstnával celkem dvacet devět lidí.¹⁵³ Později byla firma, stejně jako předchozí koželužny, začleněna do ZAZ Jaroměř.

¹⁵² Jana RÜCKEROVÁ, *Co by mohly vyprávět třebechovické domy...*, Třebechovické haló, 4, 2020, s. 10.

¹⁵³ Posudek na dosavadní majitele Františka Hladíka a jeho choť Annu Hladíkovou od dosavadního zplnomocněnce firmy Baťa n. p. Zlín; SOA HK, fond František Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1921–1948), inv. č. 1, kart. 1.

8. Továrny na kožené zboží v Třebechovicích pod Orebem

Všechny uvedené továrny měly kromě koželužen, které zpracovávaly kůži, zavedenou i výrobu koženého zboží. V podnicích se nacházely sedlářské, brašnářské a galanterní dílny. Kromě velkých závodů v Třebechovicích působilo mnoho menších živnostníků. Zpočátku pracovali doma a zpracovávali kožený odpad z továren. Vytvářeli drobné výrobky – kožené sáčky a peněženky. Dařilo se jim a zboží posílali i za hranice. Z malých dílen postupně vznikaly továrny, které zaměstnávaly desítky šikovných dělníků. A především brašnářská výroba si vybudovala výbornou pověst doma i v zahraničí. Výrobě aktovek, kabelek, různých tašek, peněženek apod. říkáme odborně „ozdobnictví“.

Jedním z prvních ozdobníků v Třebechovicích byl František Mrha, který po získání odborných zkušeností v zahraničí založil v roce 1875 svoji vlastní dílnu na výrobu koženého zboží.¹⁵⁴ Společně se svými čtyřmi až pěti pomocníky vyráběli kabelky a brašny, které na výstavách získávaly řadu ocenění. Např. na Jubilejní výstavě v Praze v roce 1891 získal stříbrnou státní medaili.¹⁵⁵ Bohužel poptávka v Čechách po luxusních kabelkách nebyla velká, proto František Mrha přišel s myšlenkou vyrábět z odřezků kůže prosté tabákové sáčky a peněženky na vývoz. Tato myšlenka se ve městě ujala i v dalších dílnách. Pokračovatelem v rodinné firmě byl jeho syn František, který také sbíral zkušenosti v zahraničí, a nakonec se usadil v Americe. U Františka Mrhy se vyučil i další ozdobník, V. Kava. Několik let působil v zahraničí a poté si v Třebechovicích otevřel malý obchod s koženými výrobky. Jako první předvedl výrobky z krokodýlí a hadí kůže.¹⁵⁶

8.1 Kauder a Frankl, továrna na kůže a kožené zboží

Filip Weiner, který působil jako dílovedoucí ve firmě David Kreitner a synové, od nich kupoval kožené odpadky a šil z nich sáčky na tabák. Později svoji dílnu na výrobu

¹⁵⁴ František Mrha pracoval v různých městech Německa, Polska, Uher, ve Vídni, v Londýně a Paříži. Byl jazykově velice dobře vybavený. Kromě němčiny uměl maďarsky, francouzsky a anglicky. Osobně se znal s Františkem Ladislavem Riegrem a Františkem Palackým; *Jeden z průkopníků třebechovických*, Kraj Královéhradecký, 19 (47), 1928, s. 7.

¹⁵⁵ *Seznam cen udělených na všeobecné zemské jubilejní výstavě v Praze rok 1891 pod protektorátem Jeho císařského a královského Veličenstva císaře Františka Josefa I.* Praha 1892, s. 90.

¹⁵⁶ Silva HLUBÍNSKÝ, *Třebechovice pod Orebem město vlasteneckých buditelů, mistopisná turistická příručka*, Třebechovice pod Orebem 1947, s. 13-14.

kožených sáčků prodal Stanislavu Kaudrovi.¹⁵⁷ V roce 1911 dostala firma Kauder-Frankl povolení pro stavbu nové továrny v Tyršově ulici čp. 506. O rok později byla k továrně na kožené zboží přistavěna malá koželužna.¹⁵⁸ Vyráběli peněženky, sáčky na tabák, pouzdra na skřipce, nože a toto zboží vyváželi do všech evropských států. V roce 1912 pro firmu pracovalo okolo sto padesáti dělníků.¹⁵⁹ Oba majitelé, Stanislav Kauder a Adolf Frankl, byli židovského původu. Po zavedení Norimberských zákonů byli zbaveni občanských práv a začala arizace jejich majetků. Novým majitel závodu se stal Hermann Fiedler, který změnil název na *Česká továrna na kůže a kožené zboží, Hermann Fiedler a spol., Třebechovice pod Orebem*. Následovalo znárodnění továrny a začlenění pod n. p. Kozak Klatovy a následně pod n.p. Gala.

8.2 Gustav Freund, výroba galanterie

Gustav Freund začal provozovat malou dílnu na výrobu kožených sáčků na tabák ve svém domě v Resslerově ulici na konci 19. století. Dílna prosperovala a rozšířila výrobní sortiment o aktovky, kabelky, tašky a peněženky.¹⁶⁰ Přistavbami k rodinnému domu se rozrostla na továrnu, která v roce 1912 zaměstnávala padesát dělníků.¹⁶¹ Majitelé byli Židé a po druhé světové válce se vrátili z koncentračního tábora pouze dva členové rodiny, bratři Jaroslav a František. Továrna jim ovšem navrácena nebyla. Po znárodnění výroba přešla pod n. p. Kozak Klatovy a následně pod n. p. Gala.¹⁶²

8.3 Jaroslav Burdych, továrna na kožené zboží

Firma byla založena v roce 1921 v Jiráskově ulici. Jaroslav Burdych postupně vybudoval velký závod na výrobu koženého a galanterního zboží s moderními stroji a sedmdesáti zaměstnanci.¹⁶³ V roce 1948 byla továrna znárodněna a začleněna pod n. p. Kozak Klatovy a poté pod n. p. Gala.

¹⁵⁷ Silva HLUBÍNSKÝ, *Třebechovice pod Orebem: město vlasteneckých buditelů, místopisná turistická příručka*, Třebechovice pod Orebem 1947, s. 13.

¹⁵⁸ Miroslava HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 74–75.

¹⁵⁹ Jindřich FIALA – Jan JINDRA, *Královéhradecká ročenka*, Hradec Králové, 1912, s. 122.

¹⁶⁰ Miroslava HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 75.

¹⁶¹ Jindřich FIALA – Jan JINDRA, *Královéhradecká ročenka*, Hradec Králové, 1912, s. 122.

¹⁶² Miroslava HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 81.

¹⁶³ *Tamtéž*, s. 75.

V Třebechovicích bylo dílen na kožené zboží mnohem více. Např. Karel Pacák – Pardubická ulice, Vlastimil Hájek – Na Stavě, Jindřich Hnízdil – Moravská ulice, Josef Kavalír – Na Stavě, Ladislav Zahradník – Palackého ulice, Josef Hrubeš, Netuka-Derma a další.¹⁶⁴ Charakter výroby ve městě udával koželužský průmysl. Díky němu se dařilo i drobným dílnám. Všechny ovšem čekal podobný osud jako předchozí továrny. Většina byla znárodněna a zařazena pod n. p. Kozak Klatovy a později pod n. p. Gala.

¹⁶⁴ Silva HLUBÍNSKÝ, *Třebechovice pod Orebem: město vlasteneckých buditelů, místopisná turistická příručka*, Třebechovice pod Orebem 1947, s. 24.

9. Přínos majitelů koželužských továren na rozvoj města Třebechovice pod Orebem

Třebechovice byly v druhé polovině 19. století malým rozvíjejícím se městem. Zakládaly se různé spolky, učené společnosti a tělovýchovné organizace. Ve městě působil mužský pěvecký sbor Oreb a ženský sbor Libuše. Občanská beseda pečovala o vzdělání a zábavu svých členů literaturou, zpěvem a hudbou. Město zveleboval Okrašlovací spolek, který pečoval o městskou zeleň, květiny a stromy. V roce 1870 byl založen Sokol. Jeho členové kromě sportování pořádali výlety, taneční zábavy a účastnili se národních a církevních slavností. Město žilo společenským a politickým životem. S rozvojem techniky a vzdělanosti se rozvíjelo podnikání a ekonomika. Majitelé vznikajících továren se podíleli na správě města a jeho vývoji.

I majitelé koželužských továren se zapojili do správy města. Čeněk Vitoušek byl několikrát zvolen do městského zastupitelstva, konkrétně v letech 1877, 1880, 1883.¹⁶⁵ V roce 1883 byl členem i Josef Kreitner.¹⁶⁶ Ve volbách v roce 1898 uspěli jako zastupitelé Vilém Kreitner a Karel Vitoušek, v městském zastupitelstvu zasedl František Mrha.¹⁶⁷ Vilém Kreitner byl členem městského zastupitelstva v letech 1892–1901.¹⁶⁸ Brašnář František Mrha byl dokonce purkmistrem města v období 1900–1906.¹⁶⁹

Když v roce 1918 zemřel starosta Jan Bujet, na jeho místo byl zvolen Karel Vitoušek, který byl nejvyšším představitel města jeden rok.¹⁷⁰ Jeho bratr Rudolf se také podílel na chodu města. Nejprve byl předsedou finanční komise. Když v roce 1928 opustil post starosty Hynek Kohout, Rudolf Vitoušek byl zvolen na jeho místo. Důvodem k odvolání starosty Hynka Kohouta byly pravděpodobně neshody ve vedení města.¹⁷¹ Rudolf Vitoušek se stal starostou města na dlouhých šestnáct let, až do roku 1944, kdy předal funkci Josefu Prášilovi a sám dostal titul čestného starosty.

Továrníci působili v různých spolcích a organizacích. Bratři Vitouškové se stali v roce 1922 zakládajícími členy pobočky Československého červeného kříže v Třebechovicích. Společně s dalšími členy pobočky, mlynářem Jaroslavem Dotřelem,

¹⁶⁵ SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 438,441,461.

¹⁶⁶ *Tamtéž*, s. 462.

¹⁶⁷ *Tamtéž*, s. 733–734.

¹⁶⁸ *Tamtéž*, s. 714, 729, 732.

¹⁶⁹ Miroslava HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 23.

¹⁷⁰ SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 575.

¹⁷¹ *Hradecko – Nechanicko*, Kraj Královéhradecký, 19 (83), 1928, s. 8.

firmami Kauder, David Kreitner a synové a Gustav Freund se hned zapojili do podpory rodin, jejichž živitelé onemocněli, nebo přišli o práci.¹⁷² Přispívali na léčení, na ošetření v zubní ambulanci, na preventivní péči o chrup u školní mládeže, zasílali vánoční nadílku na Podkarpatskou Rus atd. Členové zajišťovali polévku pro chudé a staré lidi, sbírky ošacení a pořádali zdravotnické kurzy. Finanční prostředky na svoji činnost získávala pobočka Červeného kříže prostřednictvím dobročinných koncertů, sbírek a z členských poplatků.¹⁷³

Péče o chudé občany byla po dlouhý čas pouze záležitostí města. Okolo roku 1900 vznikl Ústav chudých, který byl prostředníkem mezi městským úřadem a lidmi, kteří potřebovali finanční nebo materiální pomoc. Příspěvek města na Ústav chudých byl jednou z největších položek v rozpočtu. Přispíval na léky, ošacení, hradil cestu k lékaři, na Vánoce rozdával dárky a podporoval sirotky.¹⁷⁴ Ústav chudých byl v roce 1923 nahrazen Odborem sociální péče, do jehož čela byla zvolena Anna Vitoušková, manželka továrníka Rudolfa Vitouška. Současně byla založena pobočka Odboru sociální péče o matky a jejich děti.¹⁷⁵

Služby Odboru sociální péče byly plně využívány především v období hospodářské krize, která se ve třicátých letech 20. století nevyhnula ani tomuto průmyslovému městu. Koželužská výroba v Třebechovicích, která byla závislá na dovozu surovin ze zahraničí, byla výrazně omezena. Naproti tomu výroby koženého zboží se krize dotkla jen málo. Obecně se snížily počty zaměstnanců a poklesly i mzdy. Nezaměstnanost ve městě v roce 1934 činila sto dvacet až sto třicet osob, o rok později okolo sto třiceti osob. Počty nezaměstnaných byly oproti okolním městům poměrně malé, např. v Holicích evidovali devět set lidí bez práce. Nezaměstnaným poskytl stát podporu a dostávali výtěžky z veřejných sbírek. Bylo jim zdarma poskytnuto uhlí a chléb. Odbor sociální péče se staral především o výživu dětí nezaměstnaných rodičů.¹⁷⁶

Dalším továrníkem, který působil ve veřejných službách, byl Antonín Hladík, který byl v roce 1919 pověřen Zemským správním výborem, aby působil jako zástupce ve školním výboru Pokračovací živnostenské školy v Třebechovicích a jako představitel

¹⁷² SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 624.

¹⁷³ Miroslava HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 151.

¹⁷⁴ *Tamtéž*, s. 144.

¹⁷⁵ SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 624.

¹⁷⁶ *Tamtéž*, s. 879, 889.

země v místním Výboru pro pomocnou úvěrovou akci ve prospěch válkou poškozených živnostníků.¹⁷⁷

Továrník Jaroslav Burdych byl zvolen do Bytové komise v roce 1919 za národní demokracii.¹⁷⁸ V Osvětové komisi zasedal Rudolf Vitoušek ml. Její první schůze se konala 25. dubna 1920 v domě továrníka Františka Weisze, kde byla otevřena Heldova veřejná knihovna a čítárna. Osvětová komise pořádala různé přednášky a mimo jiné se podílela na organizaci velké slavnosti, která byla uspořádána k pětistému výročí od založení bratrstva orebitů.

9.1 Rudolf Vitoušek – osobnost československého koželužství

Rudolf Vitoušek společně s bratrem Karlem řídili od roku 1897 továrnu na usně. Jak vzpomíná jeho dcera Anna Vydrželová na audionahrávkách z konce minulého století, její otec bez vyššího vzdělání jen svoji přirozenou inteligencí a pilí vytvořil prosperující podnik.¹⁷⁹ Rudolf ovšem nebyl jen majitelem továrny, ale věnoval se koželužskému průmyslu na celostátní úrovni. Již před první světovou válkou byl členem Verein der Kipsgerber v Lipsku a působil v Ústředním svazu rakouských průmyslníků. Po vzniku samostatného Československa spoluzakládal novou organizaci koželužského průmyslu. Nejprve se podařilo zorganizovat všechny koželuhy do sekce a později do Ústředního svazu československých průmyslníků (dále jen svaz). Vitoušek působil jako předseda koželužské sekce svazu dlouhých dvacet let a také zastával funkci předsedy Hospodářské skupiny celého koželužského oboru.¹⁸⁰ Svaz zahrnoval členy koželužských, potravinářských a dřevoobráběcích závodů, dále elektrárny, strojírny, textilní a stavební závody, výrobu hudebních nástrojů a chemický průmysl.¹⁸¹ Svaz měl nejvíce práce po vzniku státu, kdy bylo třeba nastartovat ekonomiku nového státu a prosadit ho na zahraničním trhu. Svaz se zabýval cenami surových kůží a usní na trhu, rozvíjel zahraniční obchod, sledoval péči o zaměstnance – pojištění, kolektivní smlouvy atd.

¹⁷⁷ Pověření Okresního správního výboru v HK, 3. listopadu 1919; SOA HK, fond Antonín Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1860–1950), inv. č. 144, kart. 3.

¹⁷⁸ SOkA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 609.

¹⁷⁹ Audionahrávka Anny Vydrželové z 80. let 20. století; Rodinný archiv Vitoušků.

¹⁸⁰ Smuteční projev Dr. Jaroslava Nováka na pohřbu Rudolfa Vitouška, 7.10.1944; Rodinný archiv Vitoušků.

¹⁸¹ *Ústřední svaz československých průmyslníků*, ročenka 1925, Praha, s. 42.

Díky zkušenostem ze zahraničí si Rudolf Vitoušek uvědomoval, že české koželužství se svými zastaralými technologiemi nemůže obstát v konkurenci s cizími státy, pokud nebude využívat nových technologií. Snažil se o jejich zpřístupnění a zavedení v domácích koželužnách, aby továrny mohly dodávat prvotřídní usně za konkurenční ceny především pro obuvnické odvětví.¹⁸² Z toho důvodu Rudolf Vitoušek prosazoval založení Výzkumného a zkušebního ústavu pro koželužství při České vysoké škole technické v Brně. Stejně urputně se společně s dalšími majiteli koželužen pustili do realizace Státní odborné školy koželužské v Hradci Králové. Stavbu školy zaplatila koželužská sekce svazu průmyslníků. Ministerstvo školství a národní osvěty školu vybavilo nejmodernějšími stroji. Město Hradec Králové bylo myšlenkou založení školy také nakloněno, proto darovalo pozemek na její stavbu. Škola byla vystavěna v letech 1923–1924 podle návrhu architekta Josefa Gočára.¹⁸³

Pět let po otevření koželužské školy odhalil Svaz československého průmyslu koželužského v Hradci Králové svému předsedovi Rudolfu Vitouškovi ve vestibulu školy bustu. Slavnost proběhla 17. ledna 1929 za přítomnosti ministra obchodu Ing. Ladislava Nováka, zástupců ministerstev, města, státních úřadů, škol, vojsk, průmyslu, obchodu, Ústředny a jiných odborových organizací. Autorem busty byl akad. sochař Otakar Švec.¹⁸⁴ Škola v Hradci Králové působila do roku 1949, poté byla přemístěna do Zlína.¹⁸⁵

Rudolf Vitoušek byl dlouholetým členem Obchodní a živnostenské komory v Hradci Králové. Cesta k jejímu vzniku byla zdlouhavá a náročná. Město Hradec Králové se několik let snažilo o její vznik, ale nebylo jediným městem ve východních Čechách, které se o založení komory pokoušelo. Probíhaly neustálé boje mezi městy Hradec Králové, Pardubice a Chrudim. Když v Hradci Králové zasedal sjezd Spolku českých průmyslníků textilních z obvodu Obchodní a živnostenské komory, byla na návrh JUDr. Jaroslava Preisse založena Ústřední poradna pro český průmysl, obchod a živnosti pro interesenty z obvodu komory Liberec, což byl první krok na cestě k samostatné komoře pro východní Čechy. Spolek Obchodní, živnostenská a průmyslová ústředna českých interesentů komorného obvodu v Hradci Králové (dále jen Ústředna)

¹⁸² Liboslav MASNER, *Rudolf Vitoušek, organizátor českého koželužství*, Svět, 3 (41), 1944, s. 4.

¹⁸³ Jaroslava DIVIŠOVÁ (ed.), *Encyklopedie města Hradce Králové*, Hradec Králové 2011, s. 580.

¹⁸⁴ SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 676.

¹⁸⁵ Od roku 1951 zde působila Vyšší průmyslová škola strojnická; Jaroslava DIVIŠOVÁ (ed.), *Encyklopedie města Hradce Králové*, Hradec Králové 2011, s. 580.

byla ustanovena 22. prosince 1909. Spolek byl jakousi svépomocnou komorou bez úředních pravomocí. Zahájil činnost v lednu 1910.¹⁸⁶

Prezidentem byl zvolen královéhradecký starosta JUDr. František Ulrich. Dále se Ústředna dělila na průmyslové, obchodní a živnostenské oddělení. Každá sekce měla svého předsedu a ten byl náměstkem prezidenta. Ústředna si získala podporu pražské komory.¹⁸⁷ Po vzniku Československé republiky byl spolek zestátněn do podoby expozitury liberecké komory s názvem Obchodní, živnostenská a průmyslová ústředna v Hradci Králové.¹⁸⁸

Události konce září 1938 vedly k založení Obchodní a živnostenské komory v Hradci Králové. Když byla podepsána Mnichovská dohoda a z obsazeného pohraničí vojsky wehrmachtu prchaly tisíce lidí do vnitrozemí, zhroutil se celá infrastruktura pohraničních oblastí. Byl rozvrácen celý systém československých obchodních a živnostensko-průmyslových komor. Pohraniční komory přestaly existovat. Přišli jsme o komory v Chebu, Liberci a Opavě. Založení Obchodní a živnostenské komory v Hradci Králové bylo najednou rychlým a efektivním řešením vzniklé situace. Předsedou správní komise nové komory byl zvolen JUDr. František Ulrich. Pozici místopředsedy správní komise a předsedy průmyslové sekce zastával Rudolf Vitoušek.¹⁸⁹

Krátké období druhé republiky vystřídal ještě horší období okupace a druhá světová válka. Když 17. května 1939 zemřel prezident komory JUDr. František Ulrich, bylo třeba rychle obsadit tento post, aby nedošlo k obsazení místa německými okupanty. Do čela královéhradecké komory byl zvolen Rudolf Vitoušek.¹⁹⁰ Komora fungovala jako dříve. Vitoušek se snažil, stejně jako jeho předchůdce, co nejvíce omezit vliv okupantů na fungování komory. V čele komory Vitoušek stál až do své smrti v roce 1944.

V roce 1921 byla založena firma *Boskin, česká akciová společnost průmyslu kožního*.¹⁹¹ Rudolf Vitoušek byl jedním z iniciátorů založení této společnosti a jejím dlouholetým předsedou správní rady. Akciová společnost Boskin navázala na společnost s ručením omezeným stejného jména, která vznikla o tři roky dříve. Společnost dosáhla

¹⁸⁶ Petr GRULICH, *Obchodní a živnostenské komory 1918-1938*, Hradec Králové, 2004, s. 43.

¹⁸⁷ *Tamtéž*, s. 44.

¹⁸⁸ Zdeněk ZAHRADNÍK, (ed.), *Hradec Králové*, Praha 2017, s. 472.

¹⁸⁹ OŽK měla celkem tři sekce. Předsedou průmyslové sekce byl Rudolf Vitoušek, obchodní sekce měla za předsedu Josefa Ježka a živnostenskou sekci vedl Jan Bahník; Petr GRULICH, *Obchodní a živnostenská komora Hradec Králové 1910-1949*, Praha 2005, s. 141.

¹⁹⁰ *Tamtéž*, s. 146.

¹⁹¹ Zdeněk MACH (ed.), *Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé*, 3, Praha 1921, s. 246.

velkého rozvoje a významu v koželužském průmyslu, proto bylo nutné změnit její právní formu.¹⁹² Společnost Boskin se zabývala nákupem surovin pro koželužské závody, včetně zahraničního obchodu.

Jak již bylo napsáno, Rudolf Vitoušek byl člověkem velice činným. Kromě svého dlouholetého působení v Obchodní a živnostenské komoře, Svazu průmyslníků a Boskinu zastával i další posty. Byl členem poradního sboru pro hospodářské otázky při Ministerstvu obchodu, působil ve správní komisi liberecké obchodní komory, byl členem Zemské komise pro všeobecnou daň výdělkovou v Praze. Protože se velice zajímal o rozvoj koželužství a vzdělání budoucích i stávajících koželuhů, byl kuratorním předsedou Státního výzkumného ústavu pro koželužství v Brně a členem kuratoria Státní odborné koželužské školy v Hradci Králové a kuratoria Obchodní akademie v Hradci Králové. Podílel se i na polickém životě jako člen národní demokracie a později vedoucí místní skupiny Národního souručenství v Hradci Králové.

9.2 Rudolf Vitoušek a Třebechovice pod Orebem

Rudolf Vitoušek, jak již bylo zmíněno, působil šestnáct let ve funkci starosty města. Předtím, než se stal starostou města, zapsal se do jeho dějin stavbou sokolovny. Ta byla vybudována v roce 1924 právě jeho zásluhou. Třebechovičtí sokolové již delší dobu toužili po vybudování sokolovny, ale nedostávalo se jim finančních prostředků. Vitoušek sestavil finanční plán, podle kterého bylo možné stavbu realizovat. Velkým dílem přispěli sami členové. Vitoušek byl dlouholetým členem Sokola a jeho místostarostou.¹⁹³ Sokolem byl i jeho otec, neboť kronika uvádí, že sokolský prapor byl uschován u koželuha Čeňka Vitouška.¹⁹⁴

Po zvolení starostou 29. října 1928 se hned začal plně věnovat vedení města.¹⁹⁵ V té době již v továrně pracovali další rodinní společníci, a tak se Rudolf Vitoušek mohl soustředit na rozvoj a modernizaci města. Když nastoupil do čela města, byl již schválen nový územní plán z konce roku 1927, který město rozdělil na část městskou, zemědělskou, průmyslovou a pro tělesnou výchovu. Plán počítal s kanalizací, vodovodem

¹⁹² Lidové noviny, 29 (463), Brno, s. 9.

¹⁹³ SOkA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 630.

¹⁹⁴ *Tamtéž* s. 648.

¹⁹⁵ *Tamtéž* s. 670.

a čističkou odpadních vod.¹⁹⁶ Potřeba kvalitní pitné vody byla pro obyvatele zásadní, neboť pitná voda ze studní byla nedostačující a užitková voda, která se čerpala z Vantroka,¹⁹⁷ také již nepostačovala. Byla vybrána lokalita s výborným zdrojem pramenů v lese nedaleko města, tzv. Studánka. Přípravné práce na realizaci kanalizace a vodovodu byly již schváleny. V roce 1928 byly zhotoveny plány na kanalizaci, nový železobetonový most u pivovaru na Starém Městě a na regulaci Dědiny kolem mlýna a elektrárny Jaroslava Dotřela.¹⁹⁸ Regulace řeky byla nutná, neboť často docházelo k jejímu vylití z koryta a ohrožovala obyvatelstvo.

Projekt výstavby vodovodu byl uskutečněn za velice krátkou dobu. Městské zastupitelstvo rozhodlo o realizaci vodovodu 25. listopadu 1929 a o necelý rok později 15. listopad 1930 byl uveden do provozu.¹⁹⁹ Výstavba kanalizace a vodovodu byla sledována i předními politiky, se kterými byl Rudolf Vitoušek v kontaktu. Dne 7. října 1929 navštívil město ministr obchodu Ing. Ladislav Novák v doprovodu vrchního odborového rady Dr. Navrátila a vrchního konzultanta Dr. Sikáčka z Hradce Králové.²⁰⁰ Předání vodovodu starostovi a občanům města proběhlo 15. listopadu 1930, akce se zúčastnil i ministerský rada Ing. Zeman.²⁰¹

Při budování vodovodu se změnil vzhled náměstí, neboť musela být přestěhována starobylá kašna ze severní strany náměstí na jižní stranu.²⁰² Po vybudování vodovodního a kanalizačního řádu bylo přistoupeno k vydláždění silnic a k vytvoření chodníků s mozaikovou dlažbou. Vše bylo dokonale naplánováno. Nejprve proběhly výkopové práce, položení vodovodu a kanalizace, potom byly cesty a chodníky upraveny

¹⁹⁶ František SKŘIVAN, *Stavební vývoj Třebechovic p. O. v posledních letech a plán budoucnosti*, in Třebechovice pod Orebem, Třebechovice pod Orebem, 1932, s. 7–8.

¹⁹⁷ Vantroka neboli Alba jsou vodním náhonem, který sloužil k napájení rybníků, mlýnů a pil. Jedná se o jedno z nejstarších vodních děl pocházejících ze 14. století.

¹⁹⁸ SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 675.

¹⁹⁹ František SKŘIVAN, *Stavební vývoj Třebechovic p. O. v posledních letech a plán budoucnosti*, in Třebechovice pod Orebem, Třebechovice pod Orebem, 1932, s. 10.

²⁰⁰ SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 680.

²⁰¹ *Tamtéž*, s. 696.

²⁰² Raně barokní kašna z roku 1675, na zděném základu je pískovcová nádrž čtvercového půdorysu se segmentově konvexně vypnutými středy stran. Uvnitř uprostřed se zvedá sloup s hranolovou patkou, dřikem vázovitého tvaru se stěnami bohatě zdobenými akanty, volutami, vejcovci, štrápci, se dvěma mísami na vodu nad sebou na vrcholu, horní mísa s vejcovcovým dekorem na stěnách, dolní s rostlinnými ornamenty a festony. Na spodní míse je kolem okraje vytesán nápis: A. MDCLXXV SVB AVG. ET INVICTISS. ROM. IMP. LEOPOLDO I HVNG. BOH. REGE. Na nosném sloupu vytesán dokola nápis: OBNOVENO 1882 OBEC PRAŽSKÁ VĚNOVALA TŘEBECHOVICŮM L. P. 1879.

Památkový katalog, Národní památkový ústav, dostupné online (<https://pamatkovykatalog.cz/kasna-2329032>), [citováno 21. 6. 2022].

a vydlážděny. Finanční prostředky byly opatřeny částečně půjčkou, částečně podporou státu.²⁰³ Celá realizace byla finančně velice náročná. Představitelé města v čele se starostou Vitouškem prokázali, že jsou dobrými hospodáři a nebojí se vysokých investic a úvěrů. Věděli, že investice se jim do budoucna vyplatí a město bude schopné půjčky splácet. Investice byly sníženy o dotace od státu. Starosta a radní i přesto museli čelit kritice. Při schůzi městského zastupitelstva 8. listopadu 1933 bylo vedení města nařčeno Janem Svobodu ze socialistického bloku, že rozpočty prací byly překročeny o miliony. Starosta Vitoušek se rozhodl vydat písemné prohlášení určené všem třebechovickým občanům, aby vyjasnil financování proběhlých prací. Uvedl, že všechny práce byly řádně zadány veřejnou soutěží a schvalovány úřady. Stanovené rozpočty na kanalizaci a vodovod dokonce ani nebyly vyčerpány, proto se přistoupilo na rozšíření prací, aby se vyčerpaly schválené finanční prostředky.²⁰⁴

Všechny práce, které proběhly během roku 1930, byly fotograficky zdokumentovány Klubem amatérských fotografů. Jejich předseda Josef Příhoda nabídl městu zhotovení obrazového archivu probíhajících prací.²⁰⁵

V následujícím roce se začalo se stavebními úpravami nádraží. Přistavěly se dvě čekárny, krytý perón, toalety, úschovna zavazadel a lampárna. Byla zavedena pitná voda a elektřina, opravena fasáda staré nádražní budovy.²⁰⁶

V červnu 1930 byly městské radě předloženy plány na stavbu činžovních domů v Hradecké ulici. Po schválení plánů byla vybrána stavební firma a přistoupilo se k výstavbě.²⁰⁷ V Hradecké ulici byly postaveny celkem tři městské činžovní domy.

²⁰³ Financování celé akce proběhlo následovně. Vodovod dlouhý přes 20 km stál 3 881 000,- Kč, kanalizace o délce 8,5 km přišla na 2 678 000,- Kč, úprava a dláždění silnic 1 670 000,- Kč, chodníky 1 900 000,- Kč; Josef PRAŠIL, *Hospodářství města Třebechovice pod Orebem*, in *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem, 1932, s. 12.

²⁰⁴ Kanalizace byla prodloužena o 1440 metrů a vodovod o 3000 metrů oproti původnímu plánu. Na kanalizaci přispělo Ministerstvo zemědělství, zdravotnictví a stát částkou 927 500,- Kč, příspěvek na vodovod činil 1 644 000,- Kč, na vydláždění státních a okresních silnic byla použita částka 2 838 000,- Kč, na regulaci Dědiny a nový most byl příspěvek 1 315 000,- Kč atd. Celkem bylo získáno přes 8 milionů korun; *Všem třebechovickým občanům, kteří mají zájem o hospodaření a rozkvět města*, Rudolf Vitoušek, 14.11.1933, Rodinný archiv Vitoušků.

²⁰⁵ SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 690. Fotografický materiál je uložen v SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem a v Třebechovickém muzeu betlémů.

²⁰⁶ Miroslava HOFMANOVÁ a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004, s. 106.

²⁰⁷ SOKA HK, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem, inv. č. 462, kniha 156, s.17, 23.

Dalším projektem, který byl realizován v roce 1933, byly nově zbudované říční lázně na řece Orlici. Investice činila 200 000,- Kč.²⁰⁸ Lázně se staly vyhledávaným turistickým cílem i místem odpočinku místních obyvatel. Pořádaly se zde různé akce, např. Benátské noci, kdy lidé pluli na nasvícených lodičkách. Pro lepší přístupnost k říčním lázním bylo plánováno v roce 1942 vybudování podchodu pod železniční tratí, čímž by se zkrátila trasa pro návštěvníky koupaliště, kteří přijeli vlakem. Samozřejmě podchod by usnadnil cestu na nádraží i obyvatelům, kteří přicházeli z Bělče nad Orlicí a Krňovic, neboť by se jim cesta zkrátila o více jak kilometr.²⁰⁹ K realizaci podchodu pro nedostatek finančních prostředků nedošlo.

Podle zápisů z městských rad byla celá realizace stavebních prací let 1928–1930 velice náročná a samozřejmě se neobešla bez drobných problémů. Finančně by projekty velice zatížily rozpočet města a bylo třeba finanční prostředky obstarat formou půjček a státní podpory. Především starosta Vitoušek se zasloužil svým jednáním s úřady a institucemi o získání finančních prostředků.

Zastupitelé města se rozhodli podat informace o zvelebení města formou vydání monografie o městě. Ta shrnula jeho dějiny, stavební vývoj posledních let a plány do budoucna, informovala o hospodaření města, rozvíjejícím se průmyslu, obchodu, školství, kulturním a společenském životě ve městě a sociální péči. Publikace upozorňovala i na turisticky zajímavá místa v Třebechovicích a jejich okolí. V publikaci byl otištěn i článek Václava Štěcha, který město velice chválil a obdivoval představitele města za jejich práci. Ostatně to ještě jednou potvrdil v dopise, který poslal městské radě 6. července 1932. Dopis byl též součástí publikace.

Rudolf Vitoušek měl ke svému rodnému městu velmi silný vztah a celý život se ho snažil zvelebovat. Ve městě kromě funkce starosty zastával i mnoho dalších postů, byl členem několika organizací. Některé již byly uvedeny, další následují: předseda finanční komise, člen místní školní rady, předseda školního výboru pro Živnostenské školy pokračovací, předseda výboru Občanské záložny, místostarosta Sokola, místopředseda Sportovního klubu atd.²¹⁰

²⁰⁸ František SKŘIVAN, *Městské říční lázně na Orlici v Třebechovicích p. O.*, in *Třebechovice pod Orebem, Třebechovice pod Orebem, 1932*, vloženy, přilepený dvojlist mezi s. 20–21.

²⁰⁹ *Tamtéž*, inv. č. 1152, kart. 106

²¹⁰ *Tamtéž*, inv. č. 335, kniha č. 134, s. 854.

10. Výstava – Od kůže až po kabelku

Poznatky z výzkumu historie koželužství v Třebechovicích byly prezentovány na výstavě v Třebechovickém muzeu betlémů pod názvem *Od kůže až po kabelku*, která byla přístupná veřejnosti od 29. dubna do 25. září 2022. Výstava byla koncipována chronologicky. Nejprve představila obecné počátky koželužství, bratrstva a cechy. Nelehkým úkolem bylo odprezentovat ruční postup zpracování kůží. Ve sbírkách Třebechovického muzea betlémů se nacházejí pouze koželužské nástroje, další vybavení koželužských dílen se nedochovalo. Ani to nebylo možné. Kůže se namáčely v jámách nebo obrovských dřevěných kádích. Koželužské dřevěné špalky, na kterých se kůže zbavovala srsti a mázdry, podlehly času. Nebylo možné vystavit autentické předměty z koželužských dílen, kromě koželužských kos a dalších nástrojů. Pro prezentaci postupu ručního zpracování kůží byly zvoleny textové panely a jednotlivé kroky doplňovaly názorné obrázky. V improvizované koželužně stála figurína koželuha s mízďicí kosou v ruce u repliky koželužského špalku. Vedle na dřevěné koze byly pověšeny kůže.

Další část výstavy byla zaměřená na koželužství v Třebechovicích od vzniku prvních továren až po jejich znárodnění a sjednocení pod jeden podnik – Závody Antonína Zápotockého. Podnik ZAZ se v roce 1991 přejmenoval na Tanex Treko a k 1. lednu 1998 ukončil koželužskou výrobu. Tím skončila po více než dvou stech letech koželužská výroba v Třebechovicích pod Orebem.

Posledním pojítkem mezi starými časy, kdy město mělo koželužny a další kožedělné továrny, zůstala firma Elega, která se zabývá výrobou luxusních kožených kabelek. Své výrobky prezentovala na výstavě.

Zpracování tématu a jeho prezentace byly velice náročné. Pro školy byl připraven edukační program, kde byly dětem zjednodušenou formou zpřístupněny informace o vzniku koželužství, pracovních postupech a byly jim představeny cechy. Vznikly pracovní listy nejen pro školní výpravy, ale i pro rodiny s dětmi. Aby si děti vyzkoušely práci s kůží, byly uspořádány dílničky. Děti si z kůže vyráběly náramky, klíčenky, pouzdra na brýle atd.

Během Muzejní noci byla uspořádána přednáška o historii a fungování koželužen v Třebechovicích.

Závěr

V Třebechovicích pod Orebem se v první polovině 19. století nacházely dvě rodinné koželužské dílny – rodiny Vitouškových a rodiny Kreitnerových. V obou dílnách zpočátku pracoval majitel s několika tovaryši. S rozvojem technologií v druhé polovině 19. století se koželužské dílny začaly postupně rozvíjet a rozrůstat. Využívaly moderní technologie a přecházely na strojovou výrobu. Na počátku 20. století již zaměstnávaly přes sto padesát dělníků a jejich počet se do znárodnění podniků v případě továrny bratří Vitoušků zdvojnásobil a v Kreitnerově (Riedlově) továrně dokonce ztrojnásobil. Začátkem 20. století byly založeny další dvě továrny na kůže. Majitelé Antonín Hladík a František Hladík zaměstnávali okolo dvaceti až třiceti dělníků.

S rozvíjejícím se průmyslem se změnil i vzhled města. Část města byla vyčleněna pro průmyslovou zónu a vystavěly se zde nové tovární objekty. Majitelé továren si postavili i soukromé vily. Ty jim byly po znárodnění zabaveny a dlouhá léta pak byly využívány jako veřejné prostory – zdravotní středisko, mateřská školka, úřady atd.

Charakter města se postupně měnil. Kromě průmyslové zóny nastaly změny na celém jeho území. Byla vybudována kanalizace a vodovod. Ty vzhled města moc nezměnily, ale určitě zkvalitnily život jeho obyvatel. Nové silnice a chodníky s mozaikovou dlažbou již měly vliv na vizuální vzhled. Byla postavena sokolovna, která nesloužila jen sokolům, ale stala se reprezentativní budovou města. Vedle továren na výrobu kůží vznikaly i další továrny, které zpracovávaly usně na brašnářské, sedlářské a galanterní zboží.

Továrníci a majitelé kožedělných dílen zasedali v městském zastupitelstvu. Jejich jména jsou prvně uvedena v zápisech z poslední třetiny 19. století. Nejvýznamnější osobností byl Rudolf Vitoušek, který stál v čele města jako starosta šestnáct let a měl velký podíl na jeho rozkvětu. V koželužském průmyslu se pohyboval celý život a pro svoje zkušenosti byl uznávaným předsedou Hospodářské skupiny celého koželužského oboru, předsedou Obchodní a živnostenské komory v Hradci Králové a zastával i mnoho dalších funkcí. Díky svým konexím a výborným organizačním schopnostem vybudoval město, které se stalo zajímavým pro průmysl a obchod, ale i pro turisty a milovníky sportu a kultury.

Bakalářskou práci jsem využila i prakticky, neboť se stala podkladem pro výstavu Od kůže až po kabelku, která se konala v Třebechovickém muzeu betlémů. Na rozdíl od

předkládané práce výstava pokračovala i obdobím po roce 1948, kdy soukromé koželužny byly sjednoceny pod státní podnik ZAZ. V následujících padesáti letech závody zaměstnávaly velké množství třebechovických občanů.

Během příprav výstavy jsem zveřejnila v místním zpravodaji výzvu se žádostí o poskytnutí materiálů pro vznikající akci. Byla jsme mile překvapena zájmem a ochotou občanů zapůjčit nebo darovat dokumenty, předměty a fotografie. Kontaktovala jsem i několik starších občanů, kteří se v koželužském prostředí dlouhodobě pohybovali, a požádala je o pomoc s popisem získaných fotografií. U novější fotodokumentace jsme se rychle dopátrali výsledku, ale u starších snímků byl popis složitější. Např. při popisu fotografií z alba, které v roce 1942 darovali zaměstnanci Rudolfu Vitouškovi k sedmdesátým narozeninám, nebylo jednoduché rozpoznat jednotlivé pracovní postupy. Pamětníci už nežili a mladší generace již pracovala s jinými technologiemi a s odlišným strojním vybavením. Přesto se identifikaci fotomateriálu nakonec povedlo provést.

Bakalářská práce poskytuje přehled jednotlivých koželužen v Třebechovicích od jejich počátků do roku 1948 tak, jak bylo na začátku vytyčeno. Myslím, že i další období by si zasloužilo zpracovat, především osudy rodin majitelů továren poté, co přišli o své majetky a v některých případech i o svobodu.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Archiv města Třebechovice pod Orebem (1552–1957).

Státní oblastní archiv v Hradci Králové, fond Bratři Vitouškové, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948).

Státní oblastní archiv v Hradci Králové, Adalbert Riedel, továrna na kůže a kožené zboží, Třebechovice pod Orebem (1838–1949).

Státní oblastní archiv v Hradci Králové, Antonín Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1860–1950).

Státní oblastní archiv v Hradci Králové, František Hladík, továrna na kůže, Třebechovice pod Orebem (1921–1948).

SOA Hradec Králové, pracoviště Zámorsk, matrika Z 1785-1819, sign. 164-14.

SOA Hradec Králové, pracoviště Zámorsk, matrika N 1803-1847, sign. 164-5.

SOA Hradec Králové, pracoviště Zámorsk, matrika O 1785-1819, sign. 164-12.

SOA v Plzni, fond Sběrka matrik západních Čech č. 10014. sign. Kasejovice 09, s. 374.

Fotoarchiv Třebechovického muzea betlémů.

Rodinný archiv Vitoušků, fotografie výučních listů Karla a Rudolfa Vitouškových.

Rodinný archiv Vitoušků, proslov popisující celou historii Vitouškovy továrny. Není přesně datován, ale podle obsahu vznikl po roce 1945.

Rodinný archiv Vitoušků, rozdělení práce společníků do konce roku 1939.

Rodinný archiv Vitoušků, prohlášení Rudolfa Vitouška st., který dal k dispozici u příležitosti svých sedmdesátých narozenin vkladní knížku s částkou padesát tisíc korun pro potřeby zaměstnanců, 16. dubna 1942.

Rodinný archiv Vitoušků, *Všem třebechovickým občanům, kteří mají zájem o hospodaření a rozkvět města*, Rudolf Vitoušek, 14.11.1933.

Rodinný archiv Vitoušků, audionahrávka Anny Vydrželové z 80. let 20. století.

Rodinný archiv Vitoušků, smuteční projev Dr. Jaroslava Nováka na pohřbu Rudolfa Vitouška, 7.10.1944.

Literatura:

- BALDA, Josef – POKORNÝ, Martin, *Základové technologie*, Praha 1862.
- BLAŽEJ, Anton a kol., *Technologie kůže a kožešin*, Praha 1984.
- BRANDEJS, Čestmír – HLAVÁČKOVÁ, Silvie (edd.), *Sborník k 650. výročí první písemné zmínky o Třebechovicích pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2008.
- CIHLÁŘ ORLICKÝ, Viktor, *Obchodní adresář města Třebechovice p.O.*, Třebechovice pod Orebem.
- DIVIŠOVÁ, Jaroslava (ed.), *Encyklopedie města Hradce Králové*, Hradec Králové 2011.
- DOMEČKA, Ludvík, *Královéhradecko, Mistopis soudního okresu královéhradeckého*, Hradec Králové 1928.
- FALTUS, Josef – PRŮCHA, Václav, *Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století*, Praha 2003.
- FIALA, Jindřich – JINDRA, Jan (edd.), *Královéhradecká ročenka*, Hradec Králové, 1912.
- FLESAR, Antonín, *Poznámky o faře třebechovické*, Hradec Králové 1865.
- FLORIÁNOVÁ, Olga, *Kůže – zpracování a výroba*, Praha 2005.
- FOŘT, Josef, *Hlavní katalog – Všeobecná zemská výstava 1891 v Praze*, Praha 1891.
- GRULICH, Petr, *Obchodní a živnostenské komory 1918-1938*, Hradec Králové 2004.
- GRULICH, Petr, *Obchodní a živnostenská komora Hradec Králové 1910-1949*, Praha 2005.
- HOFMANOVÁ, Miroslava a kol., *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem 2004.
- HLUBÍNSKÝ, Silva, *Třebechovice pod Orebem: město vlasteneckých buditelů, místopisná turistická příručka*, Třebechovice pod Orebem 1947.
- HYNKOVÁ, Hana, *Koželužské řemeslo v oblasti Orlických hor*, Orlické hory a Podorlicko, sborník vlastivědných prací, 10, 2000, s. 92–101.
- JANOTKA, Miroslav – LINHART, Karel, *Zapomemutá řemesla*, Praha 1984.
- JANOTKA, Miroslav – LINHART, Karel, *Řemesla našich předků*, Praha 1987.
- KABAŠTA, Jan, *Třebechovický Proboštův betlém*, Třebechovice pod Orebem.
- KOCOUREK, Jaroslav – PODHORSKÝ, Marek, *Stará řemesla*, Olomouc 2017.
- KOLEŠ, Vilém, *Staré Třebechovice – vlastivědný sborníček pro Třebechovice a okolí č. 1–35, 1929–1941*, Třebechovice pod Orebem.

- KOPECKÝ, Ferdinand – KUBELKA, Václav, *Koželužství – Surová kůže a její zpracování na holinu, díl první*, Brno 1919.
- KOPECKÝ, Ferdinand – KUBELKA, Václav, *Koželužství – Výroba tříslených usní, díl druhý*, Brno 1919.
- Kraj Královéhradecký, 19 (47), 1928.
- Kraj Královéhradecký, 19 (83), 1928.
- KUBELKA Václav, *Kůže jako surovina průmyslová*, Brno 1948.
- KUDRNÁČ Václav, *Úplný adresář a popis politického okresu Královéhradeckého*, Turnov 1903.
- Lidové noviny, 29 (463), Brno 1921.
- MACH Zdeněk (ed.), *Věstník Ministerstva vnitra republiky Československé*, 3, Praha 1921.
- MASNER, Liboslav, *Rudolf Vitoušek, organizátor českého koželužství*, Svět, 3 (41), 1944, s. 4.
- MRAZÍK, Milan a kol., *Koželužství*, Praha 1976.
- Ratibor, 24 (24), 1907
- RÜCKEROVÁ, Jana, *Co by mohly vyprávět třebechovické domy...*, Třebechovické haló, 4, 2020. s. 10–11.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze království Českého, díl druhý Hradecko*, Praha 1883.
- Seznam cen udělených na Všeobecné zemské jubilejní výstavě v Praze rok 1891 pod protektorátem Jeho císařského a královského Veličenstva císaře Františka Josefa I.* Praha 1892.
- SKŘIVAN, František (ed.), *Pro vzpomínku. Slavnostní list předslavového župního cvičení sokolské župy Orlické v Třebechovicích pod Orebem dne 6. července 1926*, Třebechovice pod Orebem 1926.
- SKŘIVAN, František (ed.), *Třebechovice pod Orebem*, Třebechovice pod Orebem, 1932.
- SLAVÍK, Jiří, *Krucemburk a život koželužské rodiny Skřivanových – Binkových*, Filozofická fakulta Masarykova univerzita Brno, 2009, dostupné online (<https://theses.cz/id/fp6hu9/>) [citováno 1.7.2022].
- Ústřední svaz československých průmyslníků*, ročenka 1925, Praha.

Ústřední svaz československých průmyslníků, ročenka 1927, obsahuje Hospodářská politika čs. průmyslu v letech 1918–1928, Praha.

Ústřední svaz československých průmyslníků, ročenka 1928, Praha.

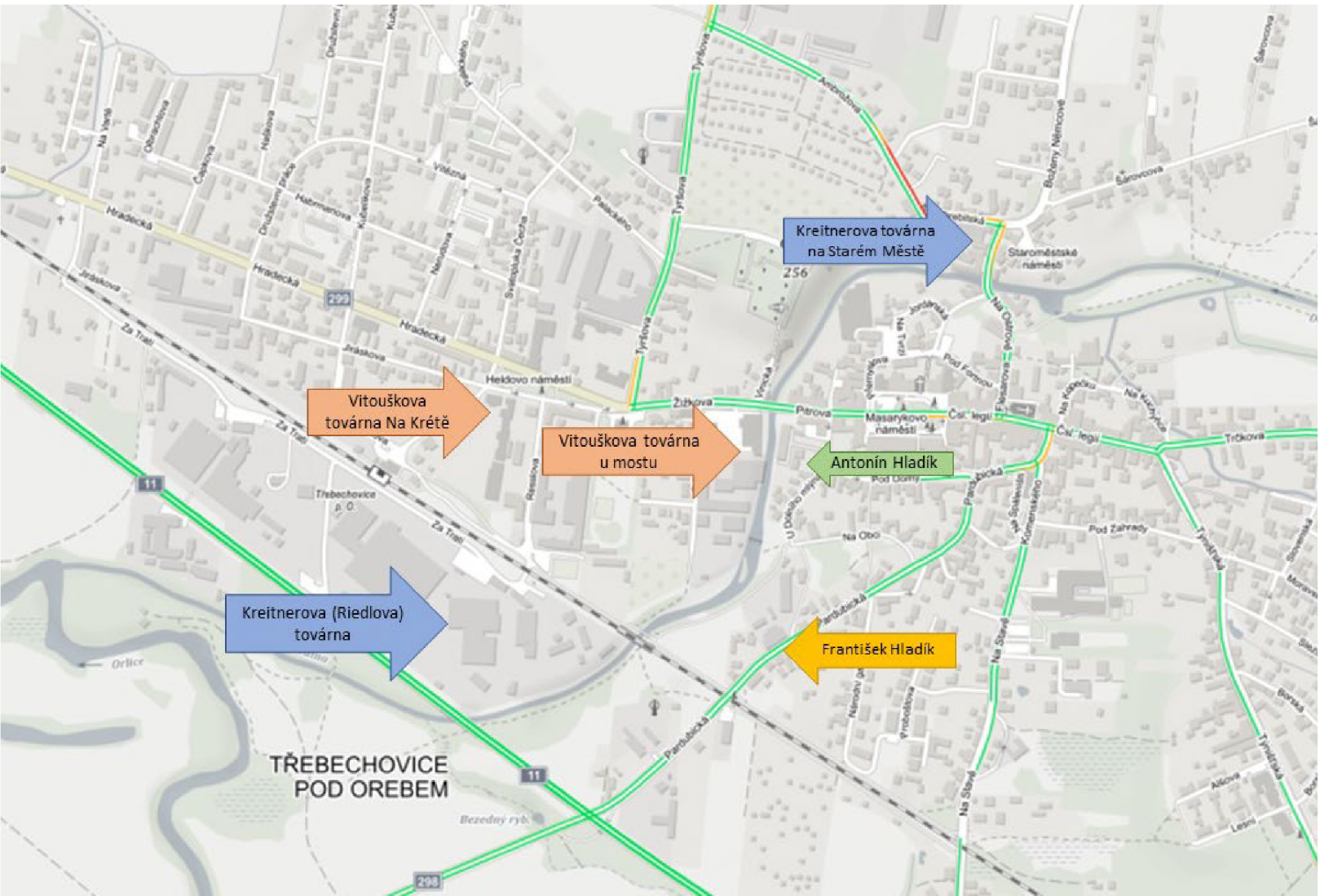
VODRÁŽKA, Karel (ed.), *Třebechovice pod Orebem*, in: *Čechy krásné: severovýchod*, Jihlava 1947, s. 195–207.

VONDRUŠKOVÁ, Alena – VONDRUŠKA, Vlastimil, *Řemesla a výroba*, Praha 2015.

ZAHRADNÍK, Zdeněk (ed.), *Hradec Králové*, Praha 2017.

Seznam příloh

1. Mapa Třebechovic pod Orebem s vyznačením koželužen.	60
2. Kreitnerova továrna, plány na výstavbu nové továrny za tratí z roku 1872.	61
3. Kreitnerova továrna (střecha v popředí), v pozadí město s Vitouškovou továrnou. ...	62
4. Kreitnerova továrna na Starém Městě, následky požáru v roce 1907.	62
5. Čeněk Vitoušek (1840–1910).	63
6. Karel Vitoušek (1870–1943) a Rudolf Vitoušek (1872–1943).	63
7. Továrna na usně bratří Vitouškové, nahoře tovární areál Na Krétě, dole továrna u mostu.	64
8. Továrna bratří Vitoušků u mostu, pohled na zadní trakt továrního areálu, 1942.	64
9. Továrna bratří Vitoušků – namáčení, při kterém se kůže zbavovaly nečistot.	65
10. Továrna bratří Vitoušků, na koželužském špalku se kůže z lícové strany zbavovala chlupů a z rubové strany mázdry.	65
11. Továrna bratří Vitoušků, chromočinící dílna.	66
12. Továrna bratří Vitoušků, tabulové vyrážení neboli roztahování usní.	66
13. Továrna bratří Vitoušků, ruční vyrážení.	67
14. Továrna bratří Vitoušků, laboratoř.	67
15. Továrna bratří Vitoušků, sedlářská dílna.	68
16. Továrna bratří Vitoušků, brašnářská dílna.	68
17. Pojistná smlouva u Vzájemné pojišťovací banky Slavie v hodnotě 4 533 300,- Kč.	69
18. Továrna Antonína Hladíka (vlevo) a továrna bratří Vitoušků (vpravo).	70
19. Továrna Františka Hladíka.	70
20. Továrna Kauder a Frankl (vpravo).	71
21. Umělá kůže vyráběná v továrně bratří Vitoušků za druhé světové války.	71
22. Rudolf Vitoušek.	72
23. Obchodní a živnostenská komora v Hradci Králové.	72
24. Tomáš Garrigue Masaryk a Rudolf Vitoušek.	73
25. Regulace řeky Dědiny, výstavba vodovodu a kanalizace, 1930.	73
26. Výstava Od kůže až po kabelku v Třebechovickém muzeu betlémů.	74
27. Jeden z panelů výstavy, který představuje technologii ručního zpracování kůží.	76

1. Mapa Třebechovic pod Orebem s vyznačením koželužen.

2. Kreitnerova továrna, plány na výstavbu nové továrny za tratí z roku 1872.
 SOA Hradec Králové, fond Adalbert Riedel, továrna na kůže a kožené zboží, Třebechovice pod Orebem
 (1838–1949), inv. č. 105, kart. 7.

3. Kreitnerova továrna (střecha v popředí), v pozadí město s Vitouškovou továrnou.
Fotoarchiv Třebechovického muzea betlémů (dále TMB).

4. Kreitnerova továrna na Starém Městě, následky požáru v roce 1907.
Fotoarchiv TMB.

5. Čeněk Vitoušek (1840–1910).

Fotoalbum Vitouškovy továrny z roku 1942, Třebechovické muzeum betlémů, inv. č. 3/2016.

6. Karel Vitoušek (1870–1943) a Rudolf Vitoušek (1872–1943).

Rodinný archiv Vitoušků.

7. Továrna na usně bratří Vitouškové, nahoře tovární areál Na Krétě, dole továrna u mostu.

Fotoalbum Vitouškovy továrny z roku 1942, TMB, inv. č. 3/2016.

8. Továrna bratří Vitoušků u mostu, pohled na zadní trakt továrního areálu, 1942.

Fotoalbum Vitouškovy továrny z roku 1942, TMB, inv. č. 3/2016.

9. Továrna bratří Vitoušků – namáčení, při kterém se kůže zbavovaly nečistot.
Fotoalbum Vitouškovy továrny z roku 1942, TMB, inv. č. 3/2016.

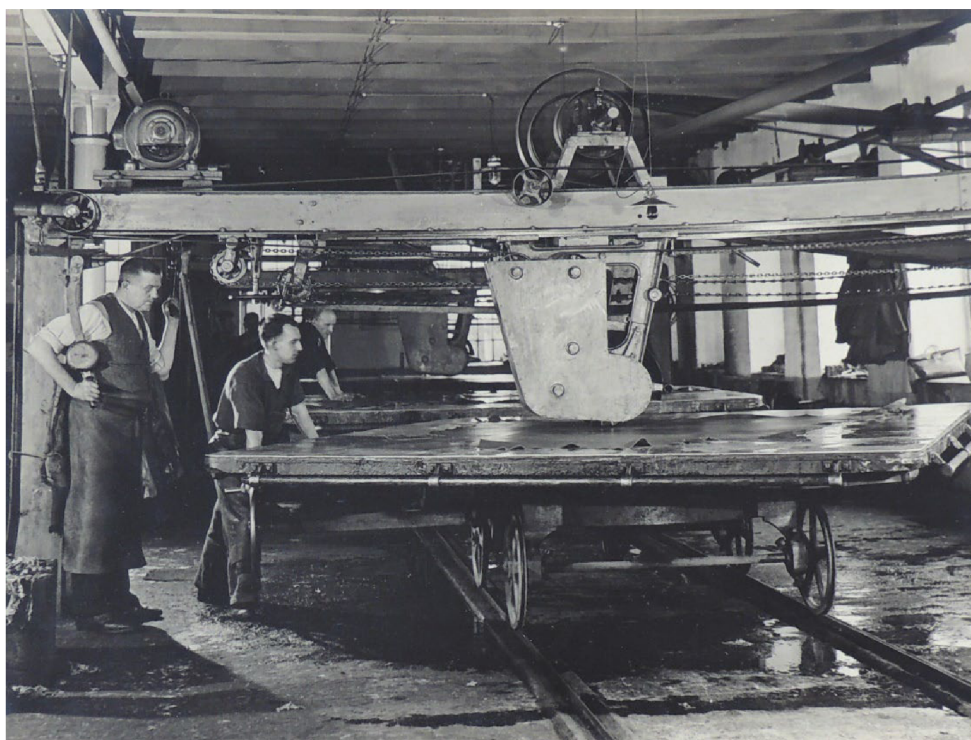
10. Továrna bratří Vitoušků, na koželužském špalku se kůže z lícové strany zbavovala chlupů a z rubové strany mázdry.
Fotoalbum Vitouškovy továrny z roku 1942, TMB, inv. č. 3/2016.

11. Továrna bratří Vitoušků, chromočinící dílna.
Fotoalbum Vitouškovy továrny z roku 1942, TMB, inv. č. 3/2016.

12. Továrna bratří Vitoušků, tabulové vyrážení neboli roztahování usní.
Fotoalbum Vitouškovy továrny z roku 1942, TMB, inv. č. 3/2016.

13. Továrna bratří Vitoušků, ruční vyrážení.
Fotoalbum Vitouškovy továrny z roku 1942, TMB, inv. č. 3/2016.

14. Továrna bratří Vitoušků, laboratoř.
Fotoalbum Vitouškovy továrny z roku 1942, TMB, inv. č. 3/2016.

15. Továrna bratří Vitoušků, sedlářská dílna.
Fotoalbum Vitouškovy továrny z roku 1942, TMB, inv. č. 3/2016.

16. Továrna bratří Vitoušků, brašnářská dílna.
Fotoalbum Vitouškovy továrny z roku 1942, TMB, inv. č. 3/2016.

17. Pojistná smlouva u Vzájemné pojišťovací banky Slavia v hodnotě 4 533 300,- Kč.
SOA Hradci Králové, fond Bratří Vitouškových, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948).

Prjjetím pojistovací listiny pojistník potvrzuje, že souhlasí s jejím obsahem, obzvláště však s obsaženými v ní ustanoveními o době trvání pojištění a o placení pojistného a s jinými poplatky.

SLAVIA

VZAJEMNÉ POJIŠŤOVACÍ BANKA

GENERÁLNÍ ŘEDITELSTVÍ
PRAHA II., HAVLÍČKOVO NÁM. ČÍS. 23

J Číslo pojistky: 2 2 2 2 7 9 5 Telefon 24641 až 48. v Hradci Král.
Účet pošt. spoř. č. 12.877. Telegramy: Slaviabanka Praha. Pan Ant. Mendelík

ODBOR POŽÁRNÍ.

Kolektivní smlouva pojišťovací,

Kterou se Slavia, vzájemně pojišťovací banka, jakož i spolupodepsané ústavy, každý v poměru uvedeného a od něho přejatého podílu, na základě všeobecných stanov a všeobecných zvláštních podmínek pojišťovacích v této pojistce obsažených zavazují

P. T. f. Bratří Vitouškové, továrna na usně

v místě Třebechovice čis. 244-245 kres. Hradec Král.
Žižkova tř.
nahradit škodu, jež by se udála na pojištěném předmětu na místě v přihlášce označeném, buď požárem, bleskem, výbuchem plynu svitivého, nebo které za příčinou těchto příhod vzešly hašením neb nutným vyklizením (§ 1. všeobecných podmínek pojišťovacích) až do výše

Kč 4,533.300 --, slovy korun československých
--- čtyřimilionpětsettřicettřítisícetřista ---

počínaje dvanáctou hodinou polední

od 20. března 1934 do 20. března 1944.

v PRAZE, dne 15. září 1934.

PRVNÍ ČESKÁ VZAJEMNÁ POJIŠŤOVNA
Mnichovský (ZAL. R. 1827) *Slavia*

SLAVIA
VZAJEMNÉ POJIŠŤOVACÍ BANKA.
GENERÁLNÍ ŘEDITELSTVÍ.

MOLDAVIA-GENERALI
AKCIOVÁ POJIŠŤOVNA V PRAZE

Pojistník může kdykoliv na své útraty zádati opisý veškerých prohlášení, jež byla hledě ku smlouvě, učiněna jím nebo za něho vůči pojišťovně (§ 10. z. o. p. s.). — Kolkovné spravuje banka přím.o.
Jednatelé banky jsou opatřeni plnou mocí, z níž je zřejmý rozsah a omezení jich oprávnění.
Pojistník má právo v tuto plnou moc nahlédnout.

18. Továrna Antonína Hladíka (vlevo) a továrna bratří Vitoušků (vpravo).
Fotoarchiv TMB.

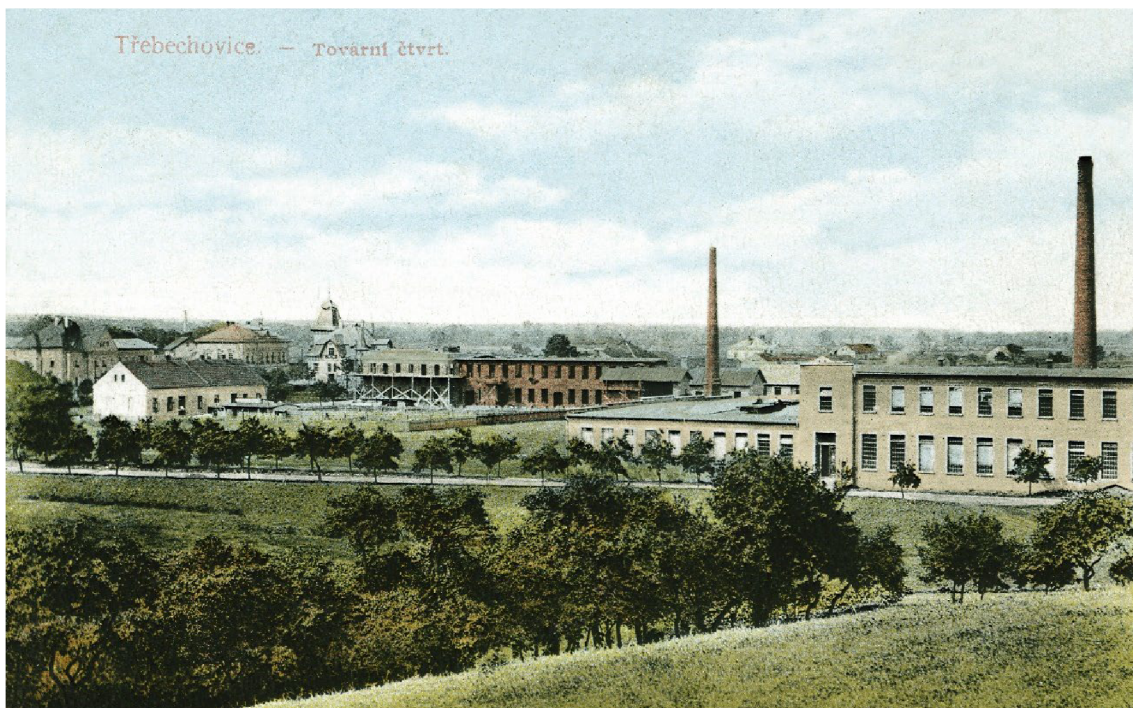

19. Továrna Františka Hladíka.
Fotoarchiv TMB.

20. Továrna Kauder a Frankl (vpravo).

Fotoarchiv TMB.

21. Umělá kůže vyráběná v továrně bratří Vitoušků za druhé světové války.

SOA Hradec Králové, fond Bratří Vitouškové, továrna na usně, Třebechovice pod Orebem (1885–1948), inv. č. 40, kart. 2.

22. Rudolf Vitoušek
Rodinný archiv Vitoušků.

23. Obchodní a živnostenská komora v Hradci Králové.
Rodinný archiv Vitoušků.

24. Tomáš Garrigue Masaryk a Rudolf Vítoušek.
Rodinný archiv Vítoušků.

25. Regulace řeky Dědiny, výstavba vodovodu a kanalizace, 1930.
Fotoarchiv TMB.

26. Výstava Od kůže až po kabelku v Třebechovickém muzeu betlémů.
Fotoarchiv TMB.

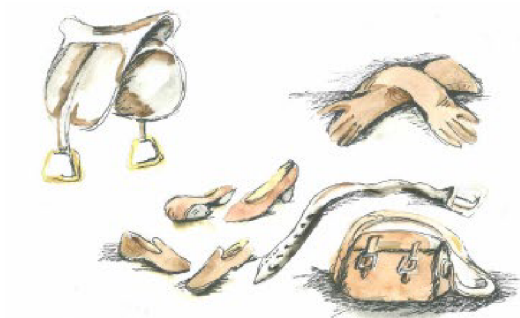

27. Jeden z panelů výstavy, který představuje technologii ručního zpracování kůží.
Podklady k výstavě, TMB.

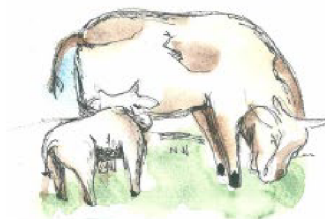
Zpracováním kůže se zabývali koželuzi, neboť surovou kůži nelze použít k další výrobě.

Nejstarší forma čtení byla za užití tuku a pravděpodobně s použitím kouře. Později se začala využívat přírodní činidla – třísla, která jsou obsažena v kůře stromů. Kůže se stala základním výrobním materiálem pro mnoho řemesel – ševce, brašnáře, sedláře, rukavčkáře, kožešníky, řemenáře atd.

Koželéská řemesla, která dále zpracovávají kůži, mají na její vlastnosti různé požadavky.

Někdo potřebuje kůži tvrdou, jiný měkkou, odolnou v tahu atd. Vlastnosti kůže se odvíjejí od zvířete, ze kterého kůže pochází a od způsobu čtení.

- Hovězína** kůže dospělého hovězího dobytka, která se dále dělí na jalovičinu, kravinu, býččinu a volovicí.
- Teletina** kůže z telat, která se živila pouze mlékem.
- Ostarcovina** kůže telat, která již přijímala rostlinnou potravu.
- Vepřovice** kůže z vepřů
- Kozina a kozlečina** kůže z koz a kůzlat
- Skopovnice a jehněčina** kůže z ovcí a jehňat

Technologie ručního zpracování kůží

Postup ručního zpracování kůží

Stážená kůže se musí hned zpracovat nebo zakonzervovat, aby se zabránilo hnilobným a rozkladným procesům. Konzervace se provádí sušením, chlazením nebo konzervací solí.

1. Námok

Kůže se namáčí ve vodě, aby se zbavila nečistot a konzervačních látek. Proces trval asi týden a potom se kůže den nebo dva namácela v čisté vodě.

2. Loužení

Pro snadnější odstranění chlupů se kůže loužila v roztoku vody a lidské moči, do kterého se přidávalo morušové listy. Tento způsob se používal až do počátku 19. století. Moč se získávala po hospodách a místech, kde byly pro močení připraveny speciální nádoby, kterým se říkalo „čicače“. V těchto nádobách se moč přimísela do koželužen, které díky tomuto roztoku nesměly zápachy. Lidé zde pracující byli načichli, proto se koželužům posměšně říkalo „smradčaf“. Počátkem 19. století se dotazně přelož na vyluh z popela a později na loužení ve vápenné vodě.

3. Odchlupení

Kůže se musela opět propíchnout vodou. Poté se položila na koželužskou kozu neboli špalek a pomocí speciálního prohnutého nože se zbavila chlupů. Vápenná voda se vytlačila dalším nástrojem, který se nazýval „mackac“. A opět se kůže musela jeden až tři dny vymývat, aby se zbavila veškerého vápna.

4. Mizdření

Kůže zase putovala na koželužskou kozu, tentokrát rubovou stranou a odstranilo se podkožní vazivo a zbytky svalů a blan. Odkrajený odpad se nazýval kílňovka a vysušená se dodávala vafčím kílňu. Teletci kílňovka se používala k výrobě jedlé želatiny.

V současnosti se mizdření provádí mizdřicími stroji.

